

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Кафедра техніко-технологічних дисциплін, охорони праці
та безпеки життєдіяльності

Охорона праці та безпека життєдіяльності

Словник-довідник

Укладач Н. В. Баличева

Умань
ВВЦ «Візаві»
2019

УДК 331.45(03)
О-92

Рецензенти:

Азізов Т. Н., доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри техніко-технологічних дисциплін, охорони праці та безпеки життєдіяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;
Мельник О. В., кандидат технічних наук, доцент кафедри техніко-технологічних дисциплін, охорони праці та безпеки життєдіяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Укладач:

Баличева Н. В. – викладач кафедри техніко-технологічних дисциплін, охорони праці та безпеки життєдіяльності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

*Рекомендовано до друку кафедрою техніко-технологічних дисциплін,
охорони праці та безпеки життєдіяльності УДПУ імені Павла Тичини
(протокол № 7 від 27.02. 2019 р.)*

Баличева Н. В.

О-92 **Охорона праці та безпека життєдіяльності** : словник-довідник: навчальний посібник/МОН України, Уманський державний пед. ун-т імені Павла Тичини; укладач Н. В. Баличева – Умань : Візаві, 2019. – с.73.

Словник-довідник розкриває зміст основних понять і термінів з дисципліни «Охорона праці та безпека життєдіяльності», які даються в законах, нормативно-правових документах та науковій літературі.

Навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти.

УДК 331.45 (03)

© Баличева Н. В., укладач 2019

ЗМІСТ

А	4
Б	9
В	12
Г	20
Д	23
Е	26
Є	28
Ж	28
З	29
І	38
К	39
Л	42
М	43
Н	44
О	48
П	49
Р	55
С	57
Т	61
У	64
Ф	65
Х	66
Ш	67
Ю	69
Я	70

-А-

АВАРІЯ - це небезпечна подія техногенного характеру, що створює на об'єкті, території або акваторії загрозу для життя і здоров'я людей і призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи завдає шкоди довкіллю. Це вихід з ладу машин, механізмів, пристроїв, комунікацій внаслідок порушення технології виробництва, правил експлуатації, правил безпеки, помилок, які допущені при проектуванні, будівництві, а також внаслідок стихійних лих.

АВАРІЙНА СИТУАЦІЯ - стан потенційно небезпечного об'єкта, що характеризується порушенням меж та (або) умов безпечної експлуатації, але не перейшов в аварію, при якому всі несприятливі впливи джерел небезпеки на персонал, населення та навколишнє середовище утримуються у прийнятих межах за допомогою відповідних технічних засобів, передбачених проектом.

АВАРІЙНИЙ СЕРТИФІКАТ – документ, в якому зазначається обставини і причини настання страхового випадку та розмір заподіяної шкоди.

АВАРІЙНІ ВИКИДИ – викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря внаслідок промислової та транспортної аварії, катастрофи, стихійного лиха.

АВАРІЯ НА ОБ'ЄКТІ ПІДВИЩЕНОЇ НЕБЕЗПЕКИ - небезпечна подія техногенного характеру, що виникла внаслідок змін під час експлуатації об'єкта підвищеної небезпеки (наднормативний викид небезпечних речовин, пожежа, вибух тощо) і яка спричинила загибель людей чи створює загрозу життю і здоров'ю людей та довкіллю на його території і/або за його межами.

АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНА СЛУЖБА - сукупність організаційно об'єднаних органів управління, сил та засобів, призначених для вирішення завдань щодо запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру та окремих їх наслідків, проведення пошукових, аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНЕ ФОРМУВАННЯ – структурний підрозділ аварійно-рятувальної служби, призначений для проведення аварійно-рятувальних робіт.

АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНІ ЗАСОБИ - технічні засоби спеціального призначення, науково-технічна продукція та інші об'єкти права інтелектуальної власності (засоби зв'язку, техніка, обладнання, спорядження, матеріали, відео-, кіно-, фотоматеріали з технології проведення аварійно-рятувальних робіт, програмні продукти і бази даних та інші засоби), які використовуються під час проведення аварійно-рятувальних робіт.

АВАРІЙНО-РЯТУВАЛЬНІ РОБОТИ - це система заходів, спрямованих на своєчасне подання допомоги потерпілим.

АВІАЦІЙНА БЕЗПЕКА- комплекс заходів, а також людські та матеріальні ресурси, призначені для захисту цивільної авіації від актів незаконного втручання.

АВТОМОБІЛЬНА ДОРОГА, ВУЛИЦЯ (ДОРОГА) - частина території, зокрема в населеному пункті, з усіма розташованими на ній спорудами (мостами, шляхопроводами, естакадами, надземними і підземними пішохідними переходами) та засобами організації дорожнього руху, призначена для руху транспортних засобів і пішоходів та обмежена по ширині зовнішнім краєм тротуарів чи краєм смуги відводу. Цей термін включає також спеціально побудовані тимчасові дороги, крім довільно накатаних доріг (колій).

АДАПТАЦІЯ – процес пристосування організму до змінних умов довкілля чи його внутрішнього середовища; *соціально-психологічна адаптація* є пристосуванням індивіда під групові норми, й навпаки - інтереси соціальної групи до окремого індивіда даної групи.

АДЕКВАТНЕ – відповідне, розмірне, узгоджене, вірне, точне.

АКВАТОРІЯ (від лат.*Aqua* – вода) – ділянка водної поверхні певної водойми або її частини (порту, затоки, моря) у визначених межах, обмежений природними, штучними або умовними кордонами.

АКЛІМАТИЗАЦІЯ - процес пристосування організму до змін в навколишньому середовищі, часто залучаючи температуру або клімат. *Акліматизація* звичайно відбувається за короткий час в межах тривалості життя одного організму. *Акліматизація* може бути раптовою або являти собою частину періодичного циклу, як наприклад ссавці, що втрачають важке зимове хутро на легший літній одяг.

АКУМУЛЯЦІЯ РАДІОАКТИВНИХ РЕЧОВИН - накопичення радіоактивних речовин компонентами біосфери - атмосферою, гідросферою та верхньою зоною літосфери. Особливо інтенсивна акумуляція радіоактивних речовин відбувається в організмах. Кожна радіоактивна речовина характеризується певною швидкістю перетворень у процесі обміну речовин і виходу з біологічного коло обігу, що супроводжується акумуляцією їх у повітрі, воді й ґрунті. акумуляція радіоактивних речовин характеризується коефіцієнтом накопичення, тобто відношенням концентрації РР в організмі до концентрації їх у довкіллі. Акумуляція радіоактивних речовин може спричинити променеву хворобу, злякисні пухлини, шкідливі генетичні зміни і загибель організмів.

АКТИВНИЙ ВІДПОЧИНОК – заняття спортом, туристичні поїздки, походи в ліс, подорожі, плавання в басейні тощо. Саме активний відпочинок сприяє підвищенню працездатності, поліпшенню психічного стану особистості, настрою.

АЛЕРГЕН – алергензовнішнього середовища, що ініціює реакцію гіперчутливості негайного типу. Реакція гіперчутливості негайного типу (алергічна реакція негайного типу) є субстратом алергії, як захворювання.

АЛЕРГІЯ - стан підвищеної чутливості організму до чужорідних речовин як органічного, так і неорганічного походження. Останнім часом кількість алергічних захворювань значно зросла, вважають, що в середньому на алергічні хвороби страждає приблизно 10 % населення земної кулі. На поширення алергії впливає забруднення довкілля, хімізація, зростання використання різних лікарських препаратів. Усі алергени поділяють на дві групи: екзоалергени та

ендоалергени. Перші потрапляють в організм із зовні, а другі утворюються в самому організмі, тому їх іще називають ауто алергенами. Екзоалергени, у свою чергу, поділяють на алергени неінфекційного походження (побутові, промислові, пилкові, харчові тощо) та алергени інфекційного походження (бактеріальні, грибні).

АЛЬФА-ЧАСТИНКИ - частинки (ядра атомів гелію), які випромінюються деякими радіоактивними елементами (торієм, радієм) і багатьма радіоактивними нуклідами. Виявляють сильний радіобіологічний і радіоекологічний ефекти.

АМІАК - найпростіша сполука нітрогену (азоту) з гідрогеном (воднем), безбарвний отруйний газ з різким задушливим запахом. Застосовують у виробництві нітратної кислоти, азотних добрив, соди, вибухових речовин, у холодильних установках.

АМІНИ — нітрогеновмісні органічні сполуки, похідні аміаку. Аліфатичні А. утворюються як проміжні продукти в хімічній і фармацевтичній промисловостях. Застосовують як засоби боротьби з бур'янами, шкідниками, як барвники, антиоксиданти (у гумовій промисловості), як антикорозійний матеріал (у нафтохімії), а також для виробництва вибілювачів, полімерів, антиоксидантів (у фармацевтиці). У газо- та пароподібному стані зумовлюють сильне подразнення слизової оболонки, у рідкому стані - опік шкіри.

АНАЛІЗ ДЕРЕВА ПОМИЛОК – один із інструментів системної безпеки, що використовується при оцінці надзвичайно складних або деталізованих систем.

АНАЛІЗАТОРИ – сукупність взаємодіючих утворень периферичної і центральної нервової системи, що здійснюють сприймання та аналіз інформації про явища, що відбуваються як у навколишньому середовищі, так і всередині самого організму.

АНІЛІН - барвна органічна сполука (рідина), яку широко застосовують у лакофарбовій промисловості, фармацевтиці, хімічному виробництві полімерів. Сильна отрута, уражує кров, зменшуючи киснемісткість гемоглобіну. Гранично

допустима концентрація в повітрі (у виробничих приміщеннях) не більше 2 мм³.

АНОКСЕМІЯ - відсутність кисню в крові, *гіпоксемія* – зниження вмісту кисню в крові, внаслідок порушення дихання або кровообігу.

АНОМАЛІЯ - ненормальність, неправильність, будь-яке відхилення від норми або загальної закономірності.

АНТИБІОТИКИ - органічні речовини біологічного походження, здатні знищувати мікроорганізми або пригнічувати їхній ріст і розмноження. Продукуються цвільовими грибами (пеніцилін), актиноміцетами (стрептоміцин), бактеріями (граміцидин), вищими рослинами (фітонциди). У чистому вигляді антибіотики отримали у 40-х роках ХХ ст., нині добувають їх синтетичні й напівсинтетичні аналоги. Останнім часом деякі антибіотики застосовують у тваринництві для прискорення росту тварин. Однак це загрожує майбутнім підвищенням і залишковим умістом антибіотиків у продуктах тваринництва.

АНТИДЕПРИСАНТИ – різні за хімічною будовою і механізмом дії психотропні засоби, які покращують настрій, знімають тривогу та напругу.

АНТИМУТАГЕНИ – фізичні та хімічні чинники, які знижують частоту виникнення спадкових змін організму – мутацій.

АСФІКСІЯ - задуха, викликана кисневим голодуванням та надлишком вуглекислого газу в крові та тканинах, настає через припинення надходження повітря в легені протягом 2-3 хвилин. Людина, як правило, непритомніє, далі може зупинитись серце і наступити смерть.

АТМОСФЕРА – повітряна оболонка Землі, яка оточує планету з усіх боків і рухається разом з нею.

АТМОСФЕРНЕ ПОВІТРЯ – один з найважливіших природних ресурсів, без якого життя на Землі було б абсолютно неможливим.

АТРИБУТИ – невід'ємні властивості, без яких людину не можна уявити і без яких вона не може існувати (стать, вік, темперамент, здоров'я, мова, спрямованість).

АФЕКТ – найсильніша емоційна реакція, яка повністю захоплює людину і підкоряє її думки і рухи.

-Б-

БАКТЕРІЯ – одноклітинний організм, який розмножується простим розподілом.

БАКТЕРІОСТАЗ - пригнічення або повне припинення росту і розмноження бактерій, спричинене впливом несприятливих абіотичних чи біотичних чинників. У цей період бактерії не продукують токсичні речовини. Це дає змогу застосовувати їх у хіміотерапевтичних засобах.

БАЛАНС ЕКОЛОГІЧНИХ КОМПОНЕНТІВ — кількісне поєднання екологічних компонентів, що забезпечують екологічну (природну) рівновагу.

БАНДИТИЗМ - організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а так само участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі.

БАРВНИК - речовина, що додає або відновлює колір харчового продукту та включає природні компоненти харчових продуктів і натуральну сировину, що зазвичай не споживається як харчовий продукт та не використовується як інгредієнт харчових продуктів.

БАСЕЙН ВОДОЗБІРНИЙ - частина земної поверхні і товщі ґрунтів, з яких відбувається стік води у водотік або водойму.

«**БАСЕЙН РІКИ**» означає зону суші, з якої весь поверхневий стік йде крізь цілу низку потоків, рік і, можливо, озер до моря через єдине річкове гирло, естуарій або дельту.

БАР'ЄР ЗВУКОВИЙ - умовна швидкість звуку в атмосфері за температури 0 °С (331,8 м/с), перевищення якої рухомим тілом зумовлює виникнення ударної хвилі.

БЕЗПЕКА - 1) Гарантована конституційними, законодавчими і практичними заходами забезпеченість і захищеність життєво важливих інтересів об'єкта від зовнішніх і внутрішніх загроз.

2) Збалансований, за експертною оцінкою, стан людини, соціуму, держави, природних, антропогенних систем тощо.

3) Стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави від зовнішніх та внутрішніх небезпек і загроз. А життєдіяльність визначається як існування й діяльність людей, соціальних груп, суспільства.

4) Стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди.

5) Явище, тотожне з гомеостазом системи, тобто тип динамічної рівноваги, характерний для складних само регульованих систем, що полягає у підтриманні істотно важливих для збереження системи параметрів у допустимих межах.

БЕЗПЕКА - (населення, матеріальних об'єктів, навколишнього середовища) - відсутність неприпустимого ризику, пов'язаного з можливістю завдання будь-якої шкоди.

БЕЗПЕКА В ПРИРОДОКОРИСТУВАННІ - комплекс умов, що забезпечує найменший рівень несприятливого впливу природи та технологічних процесів її освоєння на здоров'я людини. Особливо важлива соціальна складова безпеки в природокористуванні, оскільки найменший стрес підвищує ризик захворювання людей.

БЕЗПЕКА ЕКОЛОГІЧНА - сукупність дій і комплекс відповідних заходів, процесів, які забезпечують екологічний баланс на планеті та в різних її регіонах на рівні, до якого людина може пристосуватися без значних втрат фізично, соціально-економічно, політично.

БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ - галузь знання та науково-практична діяльність, спрямована на вивчення загальних закономірностей виникнення небезпек, їх властивостей, наслідків їхнього впливу на організм людини, основ захисту здоров'я та життя людини і середовища її проживання від небезпек, а також на розроблення й реалізування відповідних засобів і заходів щодо створення і підтримання здорових та безпечних умов життя і діяльності людини як у повсякденних умовах побуту та виробництва, так і в умовах надзвичайних ситуацій.

БЕЗПЕКА ЗА НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ - стан захищеності населення, об'єктів довкілля від небезпеки за надзвичайних ситуацій.

БЕЗПЕКА ІНФОРМАЦІЇ - захищеність інформації від несанкціонованих дій (випадкових чи навмисних), що призводять до модифікації, розкриття чи зруйнування даних.

БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ - складова характеристики стратегічного напрямку розвитку людства, визначеного ООН як «сталій людський розвиток».

БЕЗПЕКА ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА - спроможність підприємства за нормальної експлуатації та в разі аварії обмежувати вплив джерел небезпеки на персонал, населення та навколишнє середовище.

БЕЗПЕКА СИСТЕМ - наука, що застосовує інженерні та управлінські принципи для гарантування необхідної безпеки, вчасного виявлення ризику небезпек, застосування засобів щодо запобігання та контролю цих небезпек протягом життєвого циклу системи з урахуванням ефективності операцій, часу та вартості.

БЕЗУМОВНІ РЕФЛЕКСИ – це стереотипи поведінки, набуті людиною у постійних умовах зовнішнього середовища, які формувалися в процесі всієї попередньої історії розвитку і передаються у спадковість.

БЕЗПЕКА РУХУ - стан захищеності руху залізничного рухомого складу, який характеризується відсутністю граничного ризику виникнення транспортних подій і їх наслідків, які можуть заподіяти шкоду життю та здоров'ю громадян, навколишньому середовищу, майну фізичних або юридичних осіб.

БЕЗПЕЧНА ШВИДКІСТЬ - швидкість, за якої водій має змогу безпечно керувати транспортним засобом та контролювати його рух у конкретних дорожніх умовах.

БІОГЕОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ - виокремлення на Землі природних районів на підставі особливостей і закономірностей поширення організмів. У закономірностях поширення рослин і тварин є певні відмінності, зумовлені

неоднаковими способами їх розселення, різним впливом на них чинників навколишнього середовища тощо.

БІОГЕОЦЕНОЗ КОРИННИЙ - біогеоценоз, що відповідає природно-антропогенним умовам місцевості і майже не порушений втручанням людини.

БІОГЕОЦЕНОЗ ТЕХНОГЕННИЙ - біогеоценоз, екологічні компоненти якого та колообіг речовин частково або майже повністю змінилися під впливом техногенних чинників.

БІОЛОГІЧНА ЗБРОЯ – це спеціальний вид зброї, зарядженої біологічними засобами.

БІОЛОГІЧНІ РИТМИ - періодичне повторювання зміни характеру та інтенсивності біологічних процесів та явищ в живих організмах.

БІОЛОГІЧНА ЗБРОЯ (бактеріологічна) - це спеціальні боєприпаси і бойові заряди, які заповнені біологічними (бактеріологічними) засобами, її вражаюча дія ґрунтується на використанні хвороботворних властивостей мікроорганізмів (бактерій, вірусів, рикетсій, грибків) і токсичних продуктів їх життєдіяльності. Висока бойова ефективність цих засобів обумовлена малою інфекційною дозою, можливістю таємного застосування на великих територіях, труднощами індикації, вибором дії (тільки на людину або на певний вид тварин), сильним психологічним впливом і великим обсягом та складністю робіт з проти бактеріологічного захисту населення. І ліквідації наслідків їх застосування.

-В-

ВАКЦИНА – хімічна речовина, отримана з живих чи мертвих мікроорганізмів, що використовується для вироблення імунітету до збудників цієї хвороби у тварин і людей.

ВАЛКУВАННЯ ҐРУНТУ - процес спорудження протиерозійних валів.

ВАПНУВАННЯ ҐРУНТУ - внесення вапняних добрив у ґрунт з метою нейтралізації його надмірної кислотності, яка завдає шкоди багатьом

сільськогосподарським культурам. Вапнування ґрунту поліпшує фізіологічні властивості ґрунту, збагачує його доступними формами кальцію.

ВЗАЄМОДІЯ ЧИННИКІВ - одна з характерних особливостей екологічних чинників. Чинники природного середовища об'єднані в складні комплекси, пов'язані між собою так, що зміна одного з них спричинює зміну інших.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОРГАНІЗМУ І СЕРЕДОВИЩА - взаємовплив абіотичного і біотичного середовища, тобто вплив середовища на організм і зворотний вплив організму на середовище його існування. Такі контакти мають активний і пасивний характер.

ВИБУХ ДЕМОГРАФІЧНИЙ - різке збільшення народонаселення країни, регіону, планети загалом, пов'язане з поліпшенням соціально-економічних або загально екологічних умов життя. Найвищі темпи приросту населення в останні десятиріччя спостерігалися в Китаї, Індії та деяких країнах Африки.

ВИВИХ – стійке зміщення суглобних кінців костей за межі їх нормальної рухомості, інколи з розривом суглобної сумки і зв'язок і виходом однієї з кісток з сумки.

ВИДИМІСТЬ – можливість розрізняти особливості навколишнього середовища, яке обумовлене ступенем освітленості предметів і прозорістю повітряного середовища.

ВИКИД - виділення зі значного за масштабами джерела забруднюючих речовин. Перевищення допустимого рівня викиду спричинює негативні наслідки в навколишньому середовищі або загрожує здоров'ю людини. Визначають як швидкість надходження (кількість за одиницю часу), так і кількість забруднювальної речовини на одиницю об'єму газу, що виділяється. Шкідливі викиди в атмосферу -головне джерело її забруднення. Найбільшими є транспортні В. (вихлопні гази та інші відходи, що утворюються внаслідок роботи транспортних засобів, забруднюють природне середовище) і промислові викиди (відходи промислового виробництва, які забруднюють довкілля, створюють несприятливі умови для існування живих організмів).

ВИКИД АВАРІЙНИЙ - потрапляння забрудників у навколишнє середовище внаслідок порушення технологічного процесу або аварії.

ВИКИД БІОЛОГІЧНО ДОПУСТИМИЙ - забруднення природного середовища, що не спричинює змін у видовому складі живих організмів та їх чисельності.

ВИКИД ГРАНИЧНО ДОПУСТИМИЙ - об'єм (кількість) шкідливої речовини, що потрапляє в навколишнє середовище за одиницю часу, перевищення якого спричинює негативні наслідки у довкіллі або загрожує здоров'ю людини.

ВИКИД ЕКОНОМІЧНО ДОПУСТИМИЙ - кількість викинутих забруднювальних речовин, які завдають навколишньому середовищу шкоди меншої або принаймні такої, що дорівнює витратам на запобігання забрудненню чи його ліквідацію. Такий підхід екологічно і соціально невиправданий.

ВИКИД РЕЧОВИНИ – надходження речовини в атмосферу від джерел забруднення.

ВИКИД СУКУПНИЙ - сумарна величина викиду всіх забрудників у навколишнє середовище за одиницю часу.

ВИКИД ТЕХНІЧНО ДОПУСТИМИЙ - 1)Гранична кількість забрудників, що встановлюється для підприємства з урахуванням сучасних технічних можливостей, зокрема впровадження маловідходних технологій, роботи очисних споруд тощо.2) Об'єм викиду сфери. Забезпечується цілісністю та ефективним функціонуванням екологічних систем планети. В. п. р. відбувається за умов, коли масштаби і швидкість використання ресурсів не перевищують їхньої здатності до відтворення. Викид здійснюється також за допомогою комплексу заходів і цілеспрямованої господарської діяльності після періоду повного або часткового їх виснаження внаслідок діяльності людини (реінтродукція рослин, відновлення лісів, реакліматизація тварин тощо).

ВИКИД (ЕМІСІЯ) – надходження забруднюючої речовини в атмосферне повітря від джерела викиду.

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ – це задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави.

ВИРОБНИЧА ТРАВМА – порушення анатомічної цілісності організму людини або його функцій внаслідок дії виробничих факторів.

ВИРОБНИЧІ ПРИМІЩЕННЯ - замкнені простори в спеціально призначених будинках і спорудах, у яких постійно (за змінами) або періодично (упродовж робочого дня) відбувається трудова діяльність людей, пов'язаних з участю в різних видах виробництва, організації, контролі й управлінні виробництвом, а також з участю у поза виробничих видах роботи на підприємствах, транспорті, зв'язку та ін.

ВИРОБНИЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ – це середовище, де людина здійснює свою трудову діяльність (предмети праці, знаряддя праці, продукти праці, умови праці).

ВИРОБНИЧИЙ РИЗИК – ймовірність заподіяної шкоди залежно від науково-технічного стану виробництва.

ВІБРАЦІЯ – коливання твердих тіл, частин апаратів, машин, устаткування, споруд, що сприймаються організмом людини як струс.

ВІДМОРОЖЕННЯ – пошкодження тканин організму, викликане дією низьких температур.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – це поняття, яке відбиває об'єктивний, конкретно-історичний характер взаємин між особистістю, колективом, суспільством з погляду свідомого здійснення висунутих взаємних вимог. Відповідальність визначає ставлення людини до обов'язку і до наслідків своєї поведінки.

ВІДХОДИ ВИРОБНИЦТВА - залишки основних чи допоміжних ресурсів, що не використовуються або утворюються внаслідок технологічного процесу і які повністю чи частково втратили свої вихідні споживчі властивості. Підлягають захороненню, рекуперації або утилізації.

ВІДХОДИ ПОБУТОВІ - всі рештки сфери споживання, що утворюються в житлових приміщеннях, організаціях, установах (пакувальні засоби, поламани меблі, харчові рештки тощо), а також сміття з вулиць, новобудов та ін. В усіх

країнах спостерігається тенденція до збільшення кількості відходів побутових. Це створює проблему їх вивезення, захоронення або часткової утилізації.

ВІДХОДИ ПРОМИСЛОВІ - рештки сировини, матеріалів або напівфабрикатів, які утворюються під час виготовлення продукції і які втратили свої корисні властивості в процесі фізико-хімічного перероблення. Деякі види відходів промислових можна піддавати й реутилізації. В Україні основними джерелами утворення багатотонних відходів промислових є підприємства видобувної, переробної, металургійної та хімічної промисловості. Так, майже 95 % загальних обсягів гірничих відходів утворюється на гірничо-видобувних підприємствах країни. Загалом у країні триває процес нагромадження відходів, загальний обсяг яких у розрахунку на 1 км² перевищує 30 тис. т. відходів промислових уже сьогодні можуть відігравати важливу роль у задоволенні потреб промисловості будівельних матеріалів у сировині. Причиною незадовільного використання відходів є відсутність економічних важелів, стимулювання їх використання та недосконалість чинного законодавства щодо відповідальності за невикористання відходів, що негативно впливає як на економіку України, так і на стан довкілля.

ВІДЧУТТЯ – основа знань людини про навколишній світ.

ВІЙНА - збройна боротьба між державами (їх коаліціями) або соціальними, етнічними та іншими спільнотами; у переносному значенні слова - крайній ступінь політичної боротьби, ворожих відносин між певними політичними силами.

ВІК - поняття, що характеризує період (тривалість) життя людини, а також стадії її життя.

ВІЛ – вірус імунодефіциту людини.

ВІРУС – збудник хвороб рослин, тварин і людини, за розмірами менший за бактерії (внутрішньоклітинний паразит).

ВІСЦЕРАЛЬНИЙ АНАЛІЗАТОР – аналізатор внутрішніх органів.

ВІТАМІНИ (від лат. vita - життя), група органічних сполук всілякої хімічної природи, необхідних для живлення людини, тварин і інших організмів в

різних кількостях в порівнянні з основними живильними речовинами (білками, жирами, вуглеводами), але що мають величезне значення для нормального обміну речовин і життєдіяльності.

ВІТАМІНИ – це речовини органічного походження, які утворюються у тварин і рослинних організмах у дуже малій кількості. Людині вітаміни надходять разом з їжею. Вони абсолютно необхідні нам для нормальної життєдіяльності, для обміну речовин і в цілому для здоров'я.

ВІТРИ - це так звані «прилади-змішувачі», вони забезпечують обмін між забрудненим повітрям міст та чистим, насиченим киснем полів і лісів, теплим екваторіальним та холодним повітрям полярних областей, розганяють хмари і приносять дощ на поля, на яких без них нічого б не росло.

ВОДА - найважливіший екологічний чинник на Землі. Вода є постійним компонентом середовища організмів. Чимало видів організмів живуть у воді, а ті, що живуть на суходолі, значною мірою залежать від вмісту води у середовищі. Вода у житті організмів відіграє надзвичайно важливу роль; вона входить до їх складу як основний компонент, бере участь у процесах обміну речовин із середовищем як розчинник і метаболіт тощо.

ВОДА АРТЕЗІАНСЬКА - підземна вода, що міститься між водонепроникними шарами у вигляді водяних лінз (озер). Якщо вода артезіанська перебуває під значним гідростатичним тиском, то вона може вибиватися на поверхню або фонтанувати.

ВОДА ОЧИЩЕНА - вода, вміст домішок у якій не перевищує природного фону або певної допустимої величини.

ВОДА ПИТНА - вода, в якій показники бактеріальних, органолептичних властивостей і рівня токсичності хімічних речовин не перевищують чинних норм питного водопостачання.

ВОДА ПРОМИСЛОВА - вода, ресурси і склад компонентів якої достатні для вилучення цих компонентів у промислових масштабах.

ВОДА СКИДНА - вода, що відводиться від зрошуваних сільськогосподарських угідь і забудованих територій, які поливаються, а також вода, відведена від ділянок, на яких застосовується гідромеханізація.

ВОДА ТЕХНІЧНА - вода, за винятком питної, мінеральної та промислової, придатна для використання в народному господарстві.

ВОДА ЧИСТА - вода, що не містить забрудників. Із санітарного погляду вода чиста не спричинює погіршення здоров'я людини. Вода чиста - умовне, суб'єктивне поняття, оскільки в ній можуть міститися речовини і мікроорганізми, недопустимі для одних людей і цілком прийнятні для інших, в одних вони спричинюють хворобливий стан, в інших - ні.

ВОДИ ВНУТРІШНІ - моря, річки й озера, повністю розташовані на території певної держави, а також морські порти, бухти і затоки, береги яких належать одній державі і ширина входу в які не перевищує 10 морських миль (18,52 км).

ВОДИ ПІДЗЕМНІ - води, які містяться в ґрунті та геологічних породах земної кори у будь-яких фізичних станах, зокрема хімічно зв'язана вода. Залежно від умов залягання, походження, якості тощо Води підземні поділяють на різні види.

ВОДИ ПОВЕРХНЕВІ - води, які тимчасово чи постійно перебувають на земній поверхні як водні об'єкти будь-якого (твердого, рідкого) фізичного стану. До неї належать води річок, тимчасових водотоків, озер, водосховищ, ставків, тимчасових водойм, боліт, льодовиків, зледенінь та снігового покриву.

ВОДИ СТІЧНІ 1) Води, які перебували у виробничо-побутовому або сільськогосподарському використанні, а також ті, що пройшли через забруднену територію (промислові, сільськогосподарські, комунально-побутові); 2) Води, що відводяться після використання у побутовій і виробничій діяльності людини. Вода стічна - одне з джерел забруднення навколишньої середовищної площі, штучно створена в руслі річки або в пониззі земної поверхні за допомогою спорудження греблі, перемички, виймання ґрунту та інших заходів. Воду використовують для водогосподарських та рекреаційних

потреб. Завдяки великій площі та об'єму води істотно впливає на екологію прилеглих територій, змінюючи їхній гідрологічний та кліматичний режими.

ВОДЯНА ПАРА – це джерело утворення хмар, туманів, опадів.

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я.

ВОЛОГІСТЬ ПОВІТРЯ - кількісний вміст водяної пари у повітрі. Розрізняють вологість повітря абсолютну (маса водяної пари, г/м^3) і відносну (відношення маси водяної пари, що утримується в повітрі, до максимально можливої її маси за певної температури, %).

ВПЛИВ АНТРОПІЧНИЙ - безпосередній вплив людини на природні об'єкти.

ВПЛИВ АНТРОПОГЕННИЙ - опосередкований вплив людини або сукупність прямого та опосередкованого впливів людини на природні об'єкти.

ВПЛИВ НА КЛІМАТ - зміна глобальної кліматичної ситуації на Землі, спричинена збільшенням концентрації CO_2 та інших оптично активних газів, зменшенням товщини озонового шару, підвищенням рівня аерозольного та теплового забруднення середовища, що безпосередньо впливає на температурний баланс планети, волого і теплообмін між континентами і Світовим океаном тощо.

ВПЛИВ НА ПОГОДУ - штучне викликання або запобігання певним явищам погоди за допомогою розсіювання хмар, ініціювання випадання сильних дощів, снігу, створення штучних морів тощо.

ВПЛИВ НА ПРИРОДУ ОПОСЕРЕДКОВАНИЙ - ненавмисна зміна природи, спричинена вторинними явищами та процесами, пов'язаними із господарськими заходами (наприклад, підтопленням територій у разі створення штучних морів, утворенням токсичних сполук унаслідок вторинного забруднення тощо).

ВПЛИВ НА ПРИРОДУ ПРЯМИЙ - безпосередня зміна природи внаслідок господарської діяльності людини (вирубання лісів, осушення боліт, застосування пестицидів тощо).

ВПЛИВ СИНЕРГІЧНИЙ - посилення або послаблення впливу одного чинника за наявності іншого. В разі такого сукупного, комплексного впливу

кількох чинників загальний ефект виявляється іншим, аніж якби вони діяли кожен окремо.

ВРАЖАЮЧИЙ ФАКТОР - чинник життєвого середовища, який за певних умов завдає шкоди як людям, так і системам життєзабезпечення людей, призводить до матеріальних збитків.

ВИРОБНИЧЕ СЕРЕДОВИЩЕ - середовище, де людина здійснює свою трудову діяльність. Воно включає комплекс підприємств, організацій, установ, навчальних закладів, об'єктів транспорту, комунікацій та ін. Виробниче середовище є частиною штучного середовища мешкання людини.

ВТОМА – зниження продуктивності діяльності через витрату енергетичних ресурсів організму людини.

ВУГЛЕКИСЛИЙ ГАЗ – обов'язків компонент фотосинтезу рослин.

ВУЛКАНИ – сукупність явищ, зумовлених проникненням магми з глибини землі на її поверхню.

-Г-

ГАРМОНІЯ – відповідність розмірів частин і цілого, злиття різноманітних компонентів об'єкта в єдине органічне ціле.

ГЕН – молекулярний носій спадкових властивостей організму.

ГЕНЕТИЧНИЙ КОД – система запису спадкової інформації в молекулі дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК) живих істот (людей, тварин, рослин, бактерій, вірусів).

ГІГІЄНА ПРАЦІ - галузь гігієни, що вивчає вплив на організм людини трудових процесів і навколишнього виробничого середовища, розробляє гігієнічні нормативи і заходи для забезпечення нормальних умов праці та запобігання професійним хворобам.

ГІПОТЕЗА – виражене у формі судження припущення або передбачення чого-небудь.

ГІПОЦЕНТР – місце, де зсуваються гірські породи.

ГОМЕОСТАЗ - стан внутрішньої динамічної рівноваги природної системи, що підтримується регулярним поновленням основних її структур, матеріально-енергетичного складу і постійною функціональною саморегуляцією у всіх її ланках.

ГРАВІТАЦІЯ – тяжіння, універсальна взаємодія між будь-якими видами матерії.

ГРАД - атмосферні опади теплого періоду року у вигляді часточок криги неправильної форми розміром 5-55 мм і більше. Часто завдає значної шкоди сільському господарству.

ГРАНИЧНО ДОПУСТИМА КОНЦЕНТРАЦІЯ (ГДК) - максимальна кількість небезпечної хімічної речовини в одиниці об'єму (повітря, води тощо) чи маси (харчових продуктів), яка при щоденному впливі протягом необмежено тривалого часу не викликає в організмі патологічних відхилень, а також негативних змін у нащадків.

ГРАНИЧНО ДОПУСТИМІ ВИКИДИ (ГДВ) - обсяг викидів шкідливих речовин за одиницю часу від одного або сукупності джерел забруднення атмосфери міста чи іншого населеного пункту, що створює приземну концентрацію, яка з урахуванням перспектив розвитку промислових підприємств і розсіювання шкідливих речовин в атмосфері не перевищує гранично допустимі концентрації для населення, рослинного і тваринного світу, якщо не існує жорсткіших екологічних вимог і обмежень.

ГРАНИЧНО ДОПУСТИМІ СКИДИ (ГДС) - обсяг шкідливих речовин у стічних водах, максимально допустимий для відведення в установленому режимі у певному пункті водного об'єкта за одиницю часу з метою забезпечення норм якості води у контрольному пункті.

ГРЕЙ (Гр) - одиниця поглиненої дози випромінювання, показника поглиненої дози у Міжнародній системі одиниць. 1 Гр дорівнює поглиненій дозі випромінювання, з якою опроміненій речовині масою 1 кг передається енергія іонізуючого випромінювання 1 Дж.

ГРОМАДСЬКА ЕКОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА - експертиза, яку здійснюють незалежні групи фахівців з ініціативи громадських об'єднань, а також місцевих органів управління за власні кошти або на громадських засадах. Громадська екологічна експертиза провадиться незалежно від державної екологічної експертизи.

ГРУНТ - збірна назва гірських порід, що залягають переважно в межах зони вивітрювання землі; складний біоорганічно-мінеральний комплекс, що становить основу функціонування агро системи. Утворився внаслідок тривалої постійної взаємодії між живими та відмерлими організмами (рослини, тварини, мікроорганізми), ґрунтотворними породами, кліматом, рельєфом місцевості. Ґрунт є носієм реліктових і прогресивних рис ландшафту. Разом із живими організмами утворює складні екосистеми, в яких відбувається безперервний процес біогенного нагромадження, трансформування і перерозподілу енергії, що надходить на Землю від Сонця, а також підтримується колообіг хімічних елементів. Актуальними є питання охорони ґрунтів від ерозії, забруднення, засолення тощо.

ГЕОФІЗИЧНА ЗБРОЯ - це сукупність різних засобів, які дозволяють використовувати у військових цілях руйнівну дію неживої природи шляхом штучного виклику змін фізичних властивостей і процесів, які виникають в атмосфері, гідросфері і літосфері Землі. Руйнівна дія багатьох природних процесів базується на їх потужній енергії. Зокрема, активна дія на геофізичні процеси викликає в сейсмонебезпечних районах штучні землетруси, урагани, гірські обвали, снігові лавини, зсуви, потужні припливні хвилі типу цунамі і ін. Діючи на процеси в нижніх шарах атмосфери, можна викликати зливи, град, тумани. Утворюючи затори на річках і каналах, викликають повені, затоплення, порушення судноплавства, руйнування гідроспоруд. Вивчається можливість зміни температури повітря шляхом розпилення речовин, які поглинають енергію сонця, зменшуючи кількість опадів. Руйнування шару озону в атмосфері дає можливість спрямувати в райони, зайняті противником, космічні промені і

ультрафіолетове випромінювання сонця. Для дії на природні процеси можуть використовуватись хімічні речовини: йодисте срібло, карбамід, тверда вуглекислота, вугільний порошок, сполуки бромю, фтору та ін.

ГРАД – атмосферні опади у вигляді частинок льоду неправильної форми, розміром від 5 до 55 мм і більше.

ГРИБКИ – одно- та багатоклітинні мікроорганізми рослинного походження.

ГРУПА СОЦІАЛЬНА - відносно стійка сукупність людей зі спільними запитам, нормою поведінки, що складається історично в процесі розвитку суспільства. Група соціальна своєрідно поєднуються з природними ресурсами та довкіллям. Для кожної з них потрібні особливі методи екологічного виховання, екологічної та природоохоронної освіти.

-Д-

ДЕГАЗАЦІЯ - розклад отруйних речовин до нетоксичних продуктів і видалення їх із заражених поверхонь з метою зниження ступеня зараженості до допустимих норм. Проводиться за допомогою спеціальних технічних засобів, комплектів, поливомийних машин із застосуванням дегазуючих речовин, а також води, органічних розчинників, миючих засобів. Розрізняють часткову і повну дегазацію.

ДЕГРАДАЦІЯ ҐРУНТУ - погіршення властивостей ґрунту, що виявляється у перезволоженні, заболоченні, вторинному засоленні, підкисленні, дефляції, водній ерозії та осолонцюванні й спричинює зниження родючості.

ДЕГРАДАЦІЯ ЛАНДШАФТУ - поступове природне погіршення, спрощення, зниження господарського та естетичного потенціалу ландшафту аж до перетворення його на пустир.

ДЕГРАДАЦІЯ СЕРЕДОВИЩА - 1) Занепад, поступове погіршення природного середовища для життя людини. 2) Сумісне погіршення природних і соціальних умов середовища для життя (наприклад, у великих містах).

ДЕЗАКТИВАЦІЯ - видалення радіоактивних речовин з якої-небудь поверхні чи з якого-небудь середовища або зниження рівня забруднення фізичними та хімічними засобами.

ДЕЗІНФЕКЦІЯ - 1) Знищення збудників інфекційних хвороб людини та свійських тварин у довкіллі фізичними, хімічними та біологічними методами; розрізняють дезінфекцію профілактичну (виробничі приміщення, залізничні вагони, харчові продукти, вода тощо), поточну (приміщення та предмети, що оточують хворого) та завершальну (мед.) - після усунення джерела інфекції, наприклад госпіталізація хворого. 2) Всі форми знезараження за допомогою фізичних (опромінення, нагрівання тощо), біологічних (мікробіологічних) методів.

ДЕЗІНСЕКЦІЯ - знищення комах, що є збудниками інфекційних захворювань.

ДЕРАТИЗАЦІЯ - знищення гризунів, що є переносниками інфекційних захворювань.

ДЕЗОДОРАЦІЯ СТІЧНИХ ВОД (газових домішок) - заходи, спрямовані на усунення неприємних запахів, знищення запаху з одночасним видаленням частки шкідливих компонентів газу, що виділяється в разі скупчення стічних вод та певних продуктів їх очищення, у виробничих процесах (наприклад, отримання горючого газу), випаровувань матеріалів, що мають неприємний запах, запасів сировини та готової продукції (олії).

ДЕМОГРАФІЯ - 1) Наукова дисципліна про закономірності відтворення населення. 2) Д. соціально-економічна - галузь науки, що вивчає населення, його географію, структуру, склад, кількісну та просторово-часову динаміку, відтворення (народжуваність, смертність, тривалість життя) в їх суспільно-історичній зумовленості. 3) Д. біологічна - сума статистичних показників про склад популяції: чисельність, густина населення, віковий і статевий склад.

ДЕРЖАВНА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ - створення необхідних умов для формування інноваційного ринку та підтримання на ньому пріоритетних напрямів і важливих технологій безпеки.

ДЕРЖАВНИЙ МОНІТОРИНГ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА -

система спостережень, збирання, опрацювання, передавання, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього середовища, прогнозування його змін та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень.

ДЕФОРМАЦІЯ – зміна відносного положення часток тіла, пов'язана з їхнім переміщенням.

ДЖЕРЕЛО НЕБЕЗПЕКИ – природні процеси та явища, техногенне середовище та людські дії, що несуть в собі загрозу безпеки.

ДИСТРОФІЯ – дегенерація, переродження, патологічний процес, що виникає в зв'язку з порушенням обміну речовин і характеризується появою в тканинах продуктів обміну речовин, змінених кількісно і якісно.

ДІЯЛЬНІСТЬ – активна взаємодія людини з навколишнім середовищем, завдяки чому вона досягає свідомо поставленої мети, що виникла внаслідок прояву у неї певної потреби.

ДНК – дезоксирибонуклеїнова кислота, носій спадкової генетичної інформації.

ДОВКІЛЛЯ – навколишнє середовище людини, обумовлене в даний момент сукупністю факторів. Здатних чинити пряму або непряму, негайну або віддалену дію на діяльність людини, її здоров'я та життя.

ДОЗА ІНДИВІДУАЛЬНА - 1) Кількість одиниць фізичного чинника (наприклад, радіації) або речовини, що припадає на одну особину і певним чином впливає на організм; така сама доза індивідуальна може не спричинювати помітного впливу на інші аналогічні організми або впливати на них інакше. 2) Кількість радіації, яку отримує людина за певний проміжок часу.

ДОЗА ЛЕТАЛЬНА (абсолютна) - мінімальна кількість шкідливого агента, потрапляння якого в організм неминуче призводить до його смерті.

ДОЩІ КИСЛОТНІ - атмосферні опади, підкислені розчиненими у них промисловими викидами оксидів сульфуру (сірки), нітрогену (азоту), хлороводню тощо. У свою чергу, кислотні опади підкислюють водойми та

грунт, що призводить до загибелі риби та інших водяних організмів, до різкого зниження приросту лісів та їх засихання.

-Е-

ЕВАКУАЦІЯ – організоване виведення чи вивезення людей з місця, де їм загрожує небезпека.

ЕЙФОРІЯ – відчуття задоволення від дії наркотику.

ЕКВІВАЛЕНТНА ДОЗА – міра біологічної дії іонізуючого випромінювання на людину.

ЕКЗОГЕННИЙ - зовнішній, не пов'язаний із внутрішніми закономірностями розвитку системи.

ЕКОКЛІМАТ - комплекс потрібних для нормальної життєдіяльності організму фізико-хімічних умов довкілля (певна температура, наявність кисню, води тощо).

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА - способи вдосконалення розроблених і створення нових технологічних процесів, що якнайповніше забезпечували б принцип збереження екологічної рівноваги. Основними напрямками екологізації виробництва є розроблення і наукове обґрунтування нових технологічних процесів; оптимізація, а також комплексне і багаторазове використання ресурсів; рекультивация природного середовища.

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ТЕХНОЛОГІЙ - заходи, спрямовані на запобігання негативному впливу виробничих процесів на природне середовище. Здійснюється завдяки впровадженню безвідходних технологій або мінімізації шкідливих викидів.

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА - регульований стан навколишнього середовища, за якого, згідно з чинним законодавством, нормами.

ЕКОЛОГІЧНИЙ РИЗИК – імовірність негативних змін у навколишньому середовищі, спричинених антропогенним чи іншим впливом; заподіяння шкоди природному середовищу у вигляді можливих втрат за визначений час.

ЕКСПОЗИЦІЙНА ДОЗА – іонізуюча спроможність іонізуючого випромінювання в повітрі.

ЕЛЕКТРИКА – сукупність явищ, зумовлених існуванням, рухом і взаємодією електрично заряджених тіл або часток.

ЕЛЕКТРИЧНИЙ СТРУМ – упорядкований рух електрично заряджених часток.

ЕЛЕКТРИЧНА ТРАВМА – пошкодження організму, спричинені протіканням через нього електричного струму, електричною дугою або блискавкою.

ЕПІДЕМІЯ – масове розповсюдження інфекційного захворювання людини в будь-якій місцевості, країні, яке суттєво перевищує загальний рівень захворюваності.

ЕПІЦЕНТР – точка на поверхні землі, що знаходиться прямо над гіпоцентром.

ЕЛЕКТРООПІКИ - результат теплової дії електричного струму в місці контакту.

ЕМОЦІЇ – психічні процеси, які відображають особисту значимість та оцінку зовнішніх і внутрішніх ситуацій для життєдіяльності людини у формі переживання.

ЕРГОНОМІКА - наукова дисципліна, що комплексно вивчає людину в конкретних умовах її діяльності в сучасному виробництві.

ЕРОЗІЯ - руйнування поверхні фізичних тіл і біологічних об'єктів під впливом різних механічних, хімічних, електрохімічних і термічних чинників. Фізичні об'єкти і природні тверді тіла зазвичай руйнуються потоками повітря або рідини, особливо за наявності завислих часточок або агресивних хімічних домішок. Значний вплив на ерозію ґрунтів, наприклад, має ґрунтово-рослинний покрив, геологічна будова місцевості, загальна екологічна ситуація. Ерозія поверхонь біологічних об'єктів переважно пов'язана з ушкодженням покривних тканин і слизових оболонок хімічними та термічними чинниками.

-Є-

ЄДИНА ДЕРЖАВНА СИСТЕМА ЗАПОБІГАННЯ І РЕАГУВАННЯ НА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ

- центральні та місцеві органи виконавчої влади, виконавчі органи рад, державні підприємства, установи та організації, які здійснюють нагляд за забезпеченням техногенної та природної безпеки, організують проведення роботи із запобігання надзвичайним ситуаціям техногенного та природного походження і реагування у разі їх виникнення з метою захисту населення і довкілля, зменшення матеріальних втрат.

ЄМНІСТЬ СЕРЕДОВИЩА - міра здатності певного середовища до підтримування функцій певного біотичного утвору (індивіда, групи особин та ін.), що розглядається як центр у виділеній сукупності.

ЄМНІСТЬ ТЕРИТОРІЇ - можливість розширення господарської діяльності людини на певній площі без значних додаткових затрат на її впорядкування, переважно завдяки інтенсифікації освоєння та комплексному використанню ресурсів, а також з додатковими капітальними затратами на впорядкування та залучення нових ресурсів.

-Ж-

ЖИВА РЕЧОВИНА - головний елемент біосфери, що об'єднує рослини, тварин, мікроорганізми і людей. Маючи величезну енергію, жива речовина постійно впливає на процес утворення ґрунтів, води, породи, бере участь у багатьох інших біосферних перетвореннях. Основну кількість живої речовини на планеті становить фітомаса лісів.

ЖИТТЯ – одна з форм існування матерії, яку відрізняє від інших здатність до розмноження, росту, розвитку, активної регуляції свого складу та функцій, різних форм руху, можливість пристосування до середовища та наявність обміну речовин і реакції на подразнення.

ЖИТТЄВЕ СЕРЕДОВИЩЕ - частина Всесвіту, де знаходиться або може знаходитися в даний час людина і де функціонують системи її життєзабезпечення.

ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ - 1) властивість людини не просто діяти в оточуючому життєвому середовищі, а процес збалансованого існування та самореалізації індивіда, групи людей, суспільства і людства в єдності їхніх життєвих потреб і можливостей; 2) складний біологічний процес, що відбувається в організмі людини і дає їй змогу зберігати здоров'я та працездатність.

ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ (в космічному польоті) - комплекс систем і заходів, спрямованих на забезпечення життєдіяльності людини в космічному польоті, космічному просторі й на поверхні інших небесних тіл. Розрізняють системи життєзабезпечення відкриті, частково замкнені та замкнені.

ЖИТТЄЗДАТНІСТЬ - 1) Здатність особин будь-якого виду, зокрема й людини, виживати до певного моменту життєвого циклу, наприклад до початку періоду розмноження. 2) Генетично зумовлена здатність певної особини (або популяції) будь-якого виду, зокрема й людини, жити і давати потомство.

-3-

ЗАБРУДНЕННЯ - 1) Привнесення або утворення в середовищі не характерних для нього фізичних, хімічних, Інформаційних чи біологічних агентів; перевищення природного середньо багаторічного рівня (в межах його крайніх коливань) концентрації перелічених агентів у середовищі, що часто призводить до негативних наслідків. 2) Збільшення концентрації фізичних, хімічних, інформаційних та біологічних агентів понад кількість, що спостерігалася нещодавно (наприклад, покаламутніння річкової води після дощу). Забруднення може спричинюватися будь-яким агентом, зокрема й «найчистішим» (наприклад, зайва відносно природної норми вода в екосистемі суходолу). У кібернетичному аспекті забруднення- це постійний чи змінний шум, що збільшує ентропію системи. Забруднення може виникати внаслідок

природних явищ (забруднення природне) або діяльності людини - забруднення антропогенне (про останнє зазвичай ідеться, коли обговорюють проблеми забруднення). Рівень забруднення оцінюють за ГДК, ГДВ та іншими нормативними показниками.

ЗАБРУДНЕННЯ АНТРОПОГЕННЕ - забруднення, що виникає внаслідок господарської діяльності людини, зокрема її безпосереднього чи опосередкованого впливу на склад та інтенсивність природного забруднення, наприклад гідробудівництво, нанесення шляхового покриття. Катастрофічним є забруднення, спричинене воєнною промисловістю. Наслідком війни із застосуванням ядерної зброї може стати апокаліпсис - «ядерна зима».

ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРИ - привнесення в повітря чи утворення в ньому фізичних агентів, хімічних речовин або організмів, які несприятливо впливають на середовище життя чи завдають шкоди матеріальним цінностям.

ЗАБРУДНЕННЯ БІОЛОГІЧНЕ - 1) Привнесення в середовище і розмноження в ньому небажаних для людини організмів. 2) Проникнення (природне чи антропогенне) в експлуатовані екосистеми або технологічні пристрої видів організмів, не характерних для угруповань, які зазвичай там відсутні. Забруднення мікроорганізмами є бактеріологічним забрудненням.

ЗАБРУДНЕННЯ БІОТИЧНЕ (біогенне) - поширення певних, зазвичай небажаних для людини біогенних речовин (виділень, відмерлих організмів тощо) на території та/чи в акваторії, де їх раніше не було.

ЗАБРУДНЕННЯ ВАЖКИМИ МЕТАЛАМИ - процес локального, регіонального і глобального нагромадження свинцю, ртуті, кадмію та інших важких металів на поверхні Землі. Шляхи потрапляння цих металів у середовище різні (тертя металевих деталей, корозія, викиди двигунів внутрішнього згоряння, теплоенергетичних пристроїв тощо), але накопичуються вони переважно внаслідок вилучення з надр Землі й розсіювання по земній поверхні. Менш значим є вивільнення важких металів з природних сполук, спричинене антропогенними хімічними реакціями.

ЗАБРУДНЕННЯ ВИПАДКОВЕ - аварійний (зокрема, внаслідок технічної неграмотності чи кримінального недогляду) викид промислових газів чи скидання стічних вод (промислових, комунальних або сільськогосподарських).

ЗАБРУДНЕННЯ ВІЙСЬКОВЕ (мілітаризоване) - утворення та надходження забрудників унаслідок діяльності воєнної промисловості, транспортування військових матеріалів та устаткування, випробування зброї, функціонування військових об'єктів та комплексу воєнних засобів у разі ведення воєнних дій (первинне забруднення). Розрізняють також вторинне забруднення вторинне, яке виникає внаслідок перебігу ланцюгових реакцій (лісових пожеж), задимленості повітря, хімічних реакцій, що супроводжуються утворенням нових речовин (зокрема, токсичних), радіоактивного активування матеріалів, розмноження паразитів, виникнення хвороб тощо. Потенційне забруднення військове у разі широкомасштабної війни робить її безглуздою, оскільки може спричинити загибель цивілізації.

ЗАБРУДНЕННЯ ВОДИ - привнесення у воду чи утворення в ній (синтез, розмноження тощо) фізичних, хімічних та біологічних агентів, які несприятливо діють на середовище життя або завдають шкоди матеріальним цінностям.

ЗАБРУДНЕННЯ ВТОРИННЕ - утворення (синтез) небезпечних забрудників унаслідок перебігу фізико-хімічних процесів, що відбуваються безпосередньо у середовищі. Окремі реагенти такої взаємодії можуть бути безпечними. Так, з нетоксичних компонентів може утворюватися отруйний газ фосген; хімічно інертні біля поверхні Землі фреони у стратосфері вступають у фотохімічні реакції з утворенням іонів хлору, що каталізують процес руйнування озонового екрану нашої планети.

ЗАБРУДНЕННЯ ГІДРОСФЕРИ - надходження в гідросферу забрудників у кількостях і концентраціях, що здатні порушити нормальні умови середовища великих водних об'єктів: океанів, морів, озер, річок, естуаріїв, водосховищ, інших штучних водойм, а також ґрунтових і підземних вод.

ЗАБРУДНЕННЯ ГЛОБАЛЬНЕ - забруднення, виявлене в точці планети, значно віддаленій від свого джерела (наприклад, ДДТв яйцяхпінгвінів в Антарктиді).

ЗАБРУДНЕННЯ ГРУНТУ - привнесення чи виникнення в ґрунті нових, зазвичай нехарактерних для нього фізичних, хімічних чи біологічних агентів або перевищення в певний період приросту середньо багаторічного рівня (в межах його граничних коливань) концентрації перелічених агентів. Розрізняють багато форм забруднення ґрунту, зокрема радіоактивне, бактеріологічне тощо.

ЗАБРУДНЕННЯ ЕЛЕКТРОМАГНІТНЕ - форма фізичного забруднення, що виникає внаслідок зміни електромагнітних властивостей середовища (лінії електропередач, радіо, телебачення, робота деяких промислових установок тощо). Забруднення електромагнітне призводить до порушення роботи електронних систем і змін у тонких клітинних та молекулярних структурах. Природні зміни електромагнітного фону (в разі сонячної радіації, в районах Крайньої Півночі) називаються електромагнітними аномаліями. Особливого значення забруднення електромагнітне набуло у зв'язку з широким застосуванням електронних систем керування. Забруднення електромагнітне не приділяється належної уваги, оскільки досі ще не з'ясовано його механізм та ступінь впливу на живі організми. Теоретично він має бути значним.

ЗАБРУДНЕННЯ КАТАСТРОФІЧНЕ - природне (наприклад, продукти виверження вулкана) або антропогенне забруднення, що призводить до вкрай несприятливих умов у певних сферах господарства, шкідливо впливає на здоров'я людей і навколишнє середовище.

ЗАБРУДНЕННЯ КОСМОСУ - виведення в навколосемний і найближчий космічний простір об'єктів з випадковими орбітами, а також забруднення цього простору відпрацьованими космічними об'єктами, що утруднює функціонування орбітальних або наземних пристроїв (переважно радіотехнічних та астрономічних). Останнім часом посилюється радіоактивне

Забруднення космосу внаслідок виведення на орбіту та руйнування апаратів з ядерними реакторами.

ЗАБРУДНЕННЯ МЕХАНІЧНЕ - забруднення середовища агентами, що спричинюють негативний механічний вплив без фізико-хімічних наслідків (наприклад, сміття). Забруднення механічне завжди супроводжується негативними фізико-хімічними ефектами.

ЗАБРУДНЕННЯ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ - надходження в повітря, воду й ґрунт біологічних, фізичних та хімічних агентів, що погіршують характеристики середовища, яке оточує людину. Найважливішу роль у забруднених населених пунктів відіграють теплоенергетика, хімічна та металургійна галузі промисловості, транспорт. Забруднення населених пунктів призводить до різкого збільшення захворюваності населення.

ЗАБРУДНЕННЯ ПІДЗЕМНИХ ВОД - надходження в підземні води антропогенних забрудників з поверхні землі, звалищ, підземного захоронення відходів та інших джерел. Нині процес забруднення підземних вод надзвичайно активний, особливо у США та Західній Європі. Забруднюються не лише підземні води верхніх горизонтів (вода колодязів, невеликих свердловин), а й артезіанські води глибших шарів землі. Шляхи проникнення багатьох забрудників у підземні води ще недостатньо з'ясовані.

ЗАБРУДНЕННЯ ПРИРОДНЕ - забруднення, зумовлене природними, зазвичай катастрофічними, явищами (виверження вулканів, зсуви ґрунту тощо), які не залежать від впливу людини на природні процеси або є наслідком віддаленого впливу людини на природу. Від забруднення природного слід відрізнити вужче поняття природного забруднення, що відбувається без жодного впливу людини на природні ресурси.

ЗАБРУДНЕННЯ ПРОМИСЛОВЕ - забруднення, спричинене діяльністю окремого підприємства чи групи підприємств.

ЗАБРУДНЕННЯ ТЕПЛОВЕ - форма фізичного (зазвичай антропогенного) забруднення, що виникає внаслідок підвищення температури середовища, спричинене переважно промисловими викидами нагрітого повітря, стічних вод

та попутних газів. Може бути вторинним результатом зміни хімічного складу середовища.

ЗАБРУДНЕННЯ ФІЗИЧНЕ — забруднення, пов'язане зі змінами фізичних параметрів середовища: температурно-енергетичних (теплове забруднення), хвильових (світлове, шумове, електромагнітне забруднення), радіаційних (радіаційне забруднення) тощо.

ЗАБРУДНЕННЯ ХІМІЧНЕ - 1) Зміни природних хімічних властивостей середовища, що перевищують середньо багаторічні коливання кількості будь-яких речовин. 2) Надходження в середовище хімічних, речовин, раніше відсутніх у ньому, або зміна їх природної концентрації до рівня, що перевищує норму.

ЗАБРУДНЕННЯ ШУМОВЕ - перевищення звичайного рівня шуму та аномальна зміна звукових характеристик (періодичності, сили звуку тощо) на робочих місцях, у населених пунктах внаслідок роботи транспорту, промислового устаткування, побутових приладів, поведінки людей або інших причин. Практично будь-які звуки, що виникають не з природних джерел або походять від об'єктів, що звично оточують людину впродовж тисячоліть (наприклад, домашніх тварин), можна розглядати як антропогенне, яке, врешті-решт, спричинює підвищення стомлюваності людини, зниження її розумової активності, ефективності праці (до 40—70 %), фізичні та нервові захворювання, поступову втрату слуху в разі збільшення рівня шуму до 90-100 дБ. Фізично звикнути до шуму неможливо, можна лише суб'єктивно його не помічати. Однак це не усуває небезпеки, а, навпаки, ускладнює ураження органів слуху та посилює дію інших негативних чинників на здоров'я і працездатність людини.

ЗАГАЗОВАНІСТЬ - 1) Наявність у повітрі шкідливих або вибухонебезпечних газоподібних речовин у помітних концентраціях. 2) Відчутне збільшення вмісту в повітрі будь-яких газів (зокрема, й тих, що зазвичай входять до складу атмосферного повітря) відносно норми. Рівень загазованості може змінюватися від звичайних коливань її рівня в природних

умовах (наприклад, підвищення вмісту озону після грози, лісові запахи смоли, фітонцидів) до, як правило, антропогенних, спричинених ГДК газів, що перевищує ГДК, слід вважати загрозовою або навіть катастрофічною.

ЗАКОН – нормативно-правовий акт, що приймається з ключових питань суспільного, державного життя і має вищу юридичну силу.

ЗАЛИШКОВА РАДІАЦІЯ - різниця між сумарною (прямою і розсіяною) сонячною радіацією, поглинутою земною поверхнею, та ефективним опроміненням цієї поверхні. Один із чинників теплового балансу, який може істотно змінюватися залежно від альbedo земної поверхні. Може бути позитивним (удень, влітку) і негативним (уночі, взимку). Його річні показники позитивні на більшій частині Землі й особливо високі у тропічних районах океанів.

ЗАПАХ – суб'єктивний образ одного з явищ реальної дійсності, який полягає в дії молекул летких речовин на органи нюху.

ЗАПОБІГННЯ ВИНИКНЕННЮ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ - це підготовка та реалізація комплексу правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації на основі даних моніторингу (спостережень), експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію або пом'якшення її можливих наслідків.

ЗВИЧКИ - це форма поведінки людей, що виникає під час навчання і багаторазового повторення у різних життєвих ситуаціях, складові яких виконуються автоматично. Психофізіологічною основою звичок є динамічний стереотип, тобто добре засвоєна і закріплена тимчасовими зв'язками програма дії. Стосовно здоров'я людини та способу її життя звички можуть бути корисними та шкідливими.

ЗДІБНОСТІ – психофізіологічні властивості людини, які реалізують функції відображення існуючого світу і регуляції поведінки: відчуття,

сприйняття, пам'ять, увага, мислення, психомоторика (рухи, довільні реакції, дії, увага).

ЗДОРОВ'Я - це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів.

ЗЕМЛЕТРУС – сильні коливання земної кори, викликані тектонічними причинами, які призводять до руйнування споруд, пожеж, людських жертв.

ЗОВНІШНІЙ (НЕПРЯМИЙ) МАСАЖ СЕРЦЯ – комплекс заходів, спрямованих на відновлення роботи серця в разі його зупинки.

ЗОНА ЕКОЛОГІЧНОГО РИЗИКУ - ділянки суходолу та акваторії Світового океану, де людська діяльність може спричинити небезпечну екологічну ситуацію, наприклад зони підводного видобування нафти на морському шельфі, ділянки моря, небезпечні для проходження танкерів, де можлива аварія з виливанням нафти тощо.

ЗОНА ХІМІЧНОГО ЗАРАЖЕННЯ - це територія, яка безпосередньо перебуває під впливом хімічної зброї або сильнодіючих отруйних речовин і над якою поширилася заражена хмара з вражаючими концентраціями.

ЗОНА ЗЕЛЕНА - 1) Територія, засаджена лісами та лісопарками, яка виконує захисні та санітарно-гігієнічні функції і є місцем відпочинку населення. 2) Широка смуга (50-80 км) довкола міста чи іншого населеного пункту, на якій охороняються деревна рослинність, чагарники, трав'яний покрив, тваринний світ задля створення умов для очищення навколишнього середовища від забруднення, збагачення повітря киснем, підтримування сприятливих умов для відпочинку населення. Один гектар зони зеленої затримує до 70 т пилу; під час відпочинку в зоні зеленій сили відновлюються вдвічі швидше, ніж у місті.

ЗОНА КЛІМАТИЧНА - 1) Найбільша одиниця кліматичного районування: велика територія на земній кулі, зазвичай широтного простягання, з особливими умовами формування клімату. Зона кліматична може мати також вигляд поясу навколо земної кулі або певних контурів, що не мають широтного простягання. Зону кліматичну поділяють на дрібніші територіальні

одиниці. 2) Вертикальний пояс (зона) у горах з характерними кліматичними особливостями.

ЗОНА КОМФОРТУ - 1) Оптимальне для людини чи інших живих організмів співвідношення усіх чинників середовища (для людини -фізичних та соціально-економічних). Наприклад, для людини, що відпочиває або виконує легку фізичну роботу: температура повітря взимку 18-22 °С, влітку 23-25 °С, швидкість руху повітря взимку 0,15 м/с, влітку 0,2-0,4 м/с, відносна вологість 40-60 %, рівень шуму до 30-40 дБ.

ЗОНА НЕБЕЗПЕКИ - визначена просторова область, в якій проявляється дія небезпечних та шкідливих факторів, що мають місце в системі.

ЗОНА САНІТАРНО-ЗАХИСНА - зона (зі смугами чагарників, дерев, проїздами та ін.) між промисловими підприємствами, комунальними та іншими спорудами і заселеною територією, передбачена для захисту її населення від впливу промислових викидів, шуму, вібрації тощо.

ЗОВНІШНЄ ОПРОМІНЕННЯ - це опромінення за рахунок радіоактивного забруднення місцевості. Воно підлягає контролю і залежить від рівня радіації на місцевості.

Внаслідок Чорнобильської катастрофи на території України радіацією забруднені місцевості 12 областей, 86 адміністративних районів, 2311 населених пунктів, де загалом мешкає близько 2 млн. 600 тис. жителів, у тому числі - 600 тис. дітей. Забруднено радіонуклідами понад 7 млн. гектарів землі, серед яких 3 млн. га сільськогосподарських угідь та 2 млн. лісових масивів. Викид радіонуклідів унаслідок вибуху реактора негативно вплинув на здоров'я населення України. В результаті потрапляння радіоактивних речовин в організм у багатьох людей була уражена щитовидна залоза, виникла променева хвороба. Нині спостерігається тенденція до збільшення онкологічних захворювань, захворювань ендокринної системи, систем кровообігу, травлення, а також захворювань, пов'язаних з імунною системою. Верховна Рада України ухвалила Закон, який визначає зони радіоактивного забруднення.

Зона періодичного радіоактивного контролю (низьке забруднення, 0,5 — 1 Кі/км²), Дозволено збирання грибів, ягід, лікарських рослин, а також заготівлю деревини без обмежень. Полювання, рибальство у природних водоймах і річках дозволяється відповідно до правил, що діють на території України, з обов'язковою перевіркою м'яса і риби на вміст у них радіоактивних речовин. У підсобних господарствах ніяких обмежень щодо годівлі та утримання сільськогосподарських тварин і птиці не запроваджується.

Зона посиленого радіоактивного контролю (середнє забруднення, 1—5 Кі/км²). Дозволено збирання, заготівлю грибів, ягід, лікарських рослин і сіна з обов'язковим попереднім дозиметричним контролем. Заготівля деревини і використання продуктів її переробки проводиться без обмежень. У підсобних господарствах рекомендується періодичний вибірковий контроль м'ясних і молочних продуктів, кормів.

Зона гарантованого добровільного відселення (високе забруднення, 5—15 Кі/км²). У цій зоні заготівлю грибів, ягід, виробництво хвойно-вітамінного борошна заборонено.

ЗСУВ – ковзкі зміщення мас гірських порід вниз по схилу, які виникають через порушення рівноваги.

-I-

ІМУНІТЕТ - 1) несприйнятливість організму до інфекційних та неінфекційних агентів і речовин, які потрапляють до організму ззовні чи утворюються в організмі під впливом тих чи інших чинників; 2) стан стійкості організму людини до дії патогенних мікробів.

ІМУНОДЕПРЕСАНТИ – лікарські препарати, які пригнічують імунні реакції організму.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я – це стан здоров'я, який сформовано, як в умовах всього суспільства та групи, так і на основі фізіологічних і

психологічних особливостей індивіда та неповторного способу життя, який веде кожна людина.

ІНКУБАЦІЙНИЙ ПЕРІОД - період між часом входження мікробу в організм і часом прояву перших симптомів хвороби.

ІНТЕЛЕКТ – розумові здібності людини, здатність людини виділити в ситуації суттєві властивості та адаптувати до них свою поведінку, вміння орієнтуватися в умовах, що склалися, і відповідно до них діяти.

ІНТУЇЦІЯ – спроможність розуміння істини шляхом прямого їх розсуду без обґрунтування за допомогою доказів.

ІНФОРМАЦІЯ – обмін відомостями між людьми. Важливо, щоб її подання здійснювалося в короткій, але вражаючій формі, а кожне повідомлення було викладено чітко і лаконічно. Засвоєння матеріалу з інформаційних засобів становить приблизно 10-15%.

ІНФРАЗВУК – звук, частотою до 16 Гц.

ІНФРАЗВУКОВА ЗБРОЯ - зброя, в основу якої покладено спрямоване випромінювання потужних інфразвукових коливань. Вони діють на нервову систему, порушують роботу шлунка, викликають головний біль і біль внутрішніх органів, порушують ритм дихання. При дуже великих потужностях випромінювання та дуже малих частотах виникає блювота, запаморочення, втрачається свідомість. Інфразвукове випромінювання викликає порушення контролю за своїми діями, страх, паніку.

ІОНІЗУЮЧЕ ВИПРОМІНЮВАННЯ – будь-яке випромінювання, взаємодія якого із середовищем призводить до утворення електричних зарядів різних знаків.

-К-

КАНЦЕРОГЕН – це речовини, які при проникненні в організм людини здатні викликати розвиток злоякісних пухлин.

КАТАСТРОФА — великомасштабна аварія, яка призводить до важких наслідків для людини, тваринного й рослинного світу, змінюючи умови середовища існування.

КВАНТИФІКАЦІЯ НЕБЕЗПЕК - кількісна оцінка збитків, заподіяних нею, залежить від багатьох чинників, наприклад, від кількості людей, що знаходились у небезпечній зоні, кількості та якості матеріальних цінностей, що перебували там, природних ресурсів, перспективності зони тощо.

КИСЛОТНІ ДОЩІ – це є суміш оксиду сірки азоту, що викидаються в атмосферу внаслідок роботи теплових електростанцій та автомобільних двигунів, які сполучаючись із атмосферною вологою, утворюють дрібні крапельки сірчаної та азотної кислот, і які переносяться вітрами у вигляді кислотного туману й випадають на землю у вигляді кислотних дощів.

КЛІМАТ – багаторічний режим погоди, властивий тій чи іншій місцевості.

КЛІНІЧНА СМЕРТЬ - це такий стан організму, за якого відсутні видимі ознаки життя (серцева діяльність та дихання), згасають функції центральної нервової системи, але зберігаються обмінні процеси у тканинах. Клінічна смерть є першим етапом припинення життєдіяльності організму, його загибелі. Другим етапом є біологічна, або істинна смерть, - незворотне припинення фізіологічних процесів у клітинах і тканинах.

КОНВЕКЦІЯ – перенесення тепла рухомим середовищем у рідинах або газах.

КОНДУКЦІЯ – теплообмін, котрий відбувається при безпосередньому дотику людини до гарячих чи холодних машин, верстатів, інструментів, матеріалів.

КОНФЛІКТ – це зіткнення протилежних інтересів, поглядів, гостра суперечка, ускладнення, боротьба ворогуючих сторін різного рівня та складу учасників.

КОМПОНЕНТИ ЖИТТЄВОГО СЕРЕДОВИЩА - природне, соціальне та техногенне середовища.

КОМФОРТНІСТЬ СЕРЕДОВИЩА - суб'єктивне відчуття та об'єктивний стан здоров'я за певних умов середовища, що оточує людину, зокрема його природні і соціально-економічні показники.

КОНТРОЛЬ ЗА НАВКОЛИШНІМ СЕРЕДОВИЩЕМ - спостереження за станом і зміною характеристик особливо важливих для біоти й людини компонентів середовища (повітря, води, радіації тощо), зіставлення отриманих даних з нормативами, стандартними характеристиками, виявлення джерел і чинників негативних змін та інформування керівних органів про стан навколишнього середовища.

КОНЦЕНТРАЦІЯ (концентрування) - 1) Скупчення, зосередження, збирання чогось в одному місці, клітині, тканині тощо. Поширене в природі явище, коли рослинні й тваринні організми накопичують певні хімічні елементи (наприклад, ламінарія - йод, голонтурія - ванадій). 2) Кількість речовини, що міститься в одиниці маси або об'єму розчину, суміші, сплаву. Визначають у відсотках або частках.

КОНЦЕНТРАЦІЯ ГРАНИЧНО ДОПУСТИМА (КГД) - норматив, кількість шкідливої речовини в навколишньому середовищі, яка за певний проміжок часу в разі постійного контакту або впливу практично не позначається на здоров'ї людини і не зумовлює негативних наслідків у її потомства. Встановлюється законодавчо або рекомендується компетентними установами (наприклад, комісіями). Останнім часом під час визначення КГД враховують вплив забрудника не лише на здоров'я людини, а й на диких тварин, рослини, гриби, мікроорганізми та природні угруповання загалом.

КОНЦЕНТРАЦІЯ ЗАБРУДНЮВАЛЬНИХ РЕЧОВИН – кількість забруднювальних речовин у певному об'ємі або одиниці маси повітря, води, ґрунту чи іншого середовища.

КОНЦЕНТРАЦІЯ ФОНОВА - 1) Вміст речовин у повітрі чи воді, що визначається глобальними і регіональними природними процесами. 2) Вміст речовин у повітрі чи воді, що визначається сумою глобальних чи регіональних природних і антропогенних процесів. 3) Вміст речовини у повітрі чи воді

населених пунктів, що визначається виробничими і транспортними викидами, які не обліковуються, і/або привнесенням забрудників із суміжних регіонів.

КОНЦЕПЦІЯ БЕЗПЕКИ - комплекс основних теоретичних положень, спрямованих на розкриття сутності безпеки у конкретних історичних умовах через наукове обґрунтування її цілей, завдань, принципів, форм, структури й елементів, що її забезпечують.

КОНЦЕПЦІЯ ПРИЙНЯТНОГО РИЗИКУ - прагнення створити таку малу безпеку, яку сприймає суспільство у певний час; компроміс між рівнем безпеки й можливостями її досягнення.

КРИЗА ЕКОЛОГІЧНА - напружені взаємовідносини людини з природою, які характеризуються невідповідністю розвитку продуктивних сил і виробничих відносин у людському суспільстві ресурсно-екологічним можливостям біосфери.

КРОВОТЕЧА – витік крові з кровоносних судин через порушення їхньої цілісності.

-Л-

ЛАВИНИ — швидкий, раптовий зсув вниз снігу та (або) льоду стрімкими схилами гір, який загрожує життю і здоров'ю людей, завдає шкоди об'єктам економіки та довкіллю.

ЛІКВІДАЦІЙНІ ЗАХОДИ — це знищення карантинного об'єкта у вогнищах зараження з використанням радикальних, механічних, біологічних заходів.

ЛІКВІДАЦІЯ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ — проведення комплексу заходів, які включають аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, що здійснюються в разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного, природного та військового характеру, і спрямовані на припинення дії небезпечних факторів, рятування життя та збереження здоров'я людей, а також на локалізацію зон надзвичайних ситуацій.

ЛІКВІДАЦІЯ ПОЖЕЖІ - дії, спрямовані на остаточне припинення горіння,

а також на унеможливлення його повторного виникнення.

ЛІТОСФЕРА (гр. літос – твердь, камінь) – це верхня тверда оболонка планети, до складу якої входять земна кора і верхня частина мантиї – розплавлена речовина планети.

ЛУДОМАНІЯ – це невротичний стан, коли за бажанням людина може контролювати себе й відірватися від гри.

-М-

МАСАЖ – сукупність прийомів механічного дозованого впливу на різні ділянки поверхні тіла людини.

МАТЕРІАЛЬНЕ ВИРОБНИЦТВО – діяльність, спрямована на освоєння навколишнього природного середовища.

МЕТАЛІЗАЦІЯ ШКІРИ – проникнення у верхні шари шкіри дрібних частинок металу, що розтопився, або випарився під впливом електричної дуги.

МІНЕРАЛИ – це геологічні утворення з близькими хімічними, фізичними властивостями, кристалічними гранатками.

МУТАЦІЯ - зміни у генетичному коді клітин організму. Мутації виникають в статевих клітинах - *гаметах* (гаметні мутації) і в клітинах тіла (соматичні мутації). В залежності від характеру змін генетичного апарата мутації поділяють на геномні, хромосомні та генні.

МЕДИЧНИЙ ЗАХИСТ - це заходи запобігання або зменшення ступеня ураження людей, своєчасного надання допомоги потерпілим та їх лікування, забезпечення епідеміологічного благополуччя в зонах НС.

МІКРОЕЛЕМЕНТИ – це група хімічних елементів, присутніх в організмі людини і тварин у малих концентраціях.

МОБІНГ – ситуація, коли в трудовому колективі одна або кілька осіб ставляться ворожо до певної особи і чинять тиск на неї часто або впродовж тривалого часу.

МОРАЛЬНІ ІДЕАЛИ – специфічне відображення дійсності у вигляді завдань, цілей, уявлень про майбутнє.

МУТАГЕН – це речовини, які викликають генетичні зміни. Мутації, які відбуваються на рівні яйцеклітини або сперматозоїду можуть передаватися по спадковості.

-Н-

НАДРА – це частина земної кори, яка розташована під поверхнею суші або дном водойм (моря, океану) і сягає глибин, які доступні для геологічного вивчення та освоєння.

НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО РІВНЯ - це надзвичайна ситуація, яка розвивається на території двох та більше областей або загрожує транскордонним перенесенням, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріали і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремої області, але не менше одного відсотка обсягу видатків відповідного бюджету.

НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РІВНЯ - це надзвичайна ситуація, яка розвивається на території двох або більше адміністративних районів або загрожує перенесенням на територію суміжної області України, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості окремого району, але не менше одного відсотка обсягу видатків відповідного бюджету.

НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ МІСЦЕВОГО РІВНЯ - це надзвичайна ситуація, яка виходить за межі потенційно-небезпечного об'єкта, загрожує поширенням самої ситуації або її вторинних наслідків на довкілля, сусідні населені пункти, інженерні споруди, а також у разі, коли для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості потенційно-небезпечного об'єкта, але не менше одного відсотка обсягу видатків відповідного бюджету. До місцевого рівня також належать всі надзвичайні ситуації, які виникають на об'єктах житлово-комунальної

сфери та інших, що не входять до затверджених переліків потенційно небезпечних об'єктів.

НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ ОБ'ЄКТОВОГО РІВНЯ - це надзвичайна ситуація, яка не підпадає під зазначені вище визначення, тобто така, що розгортається на території об'єкта або на самому об'єкті і наслідки якої не виходять за межі об'єкта або його санітарно-захисної зони.

НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ТЕХНОГЕННОГО ХАРАКТЕРУ - це транспортні аварії (катастрофи), пожежі, неспровоковані вибухи чи їх загроза, аварії з викидом (загрозою викиду) небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин, раптове руйнування споруд та будівель, аварії на інженерних мережах і спорудах життєзабезпечення, гідродинамічні аварії на греблях, дамбах тощо.

НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ПРИРОДНОГО ХАРАКТЕРУ - це небезпечні геологічні, метеорологічні, гідрологічні морські та прісноводні явища, деградація ґрунтів чи надр, природні пожежі, зміна стану повітряного басейну, інфекційна захворюваність людей, сільськогосподарських тварин, масове ураження сільськогосподарських рослин хворобами чи шкідниками, зміна стану водних ресурсів та біосфери тощо.

НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ХАРАКТЕРУ - це ситуації, пов'язані з протиправними діями терористичного та антиконституційного спрямування: здійснення або реальна загроза терористичного акту (збройний напад, захоплення і затримання важливих об'єктів, ядерних установок і матеріалів, систем зв'язку та телекомунікацій, напад чи замах на екіпаж повітряного чи морського судна), викрадення (спроба викрадення) чи знищення суден, встановлення вибухових пристроїв у громадських місцях, викрадення або захоплення зброї, виявлення застарілих боєприпасів тощо.

НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ВОЄННОГО ХАРАКТЕРУ - це ситуації, пов'язані з наслідками застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження, під час яких виникають вторинні фактори ураження

населення внаслідок зруйнування атомних і гідроелектричних станцій, складів і сховищ радіоактивних і токсичних речовин та відходів, нафтопродуктів, вибухівки, сильнодіючих отруйних речовин, токсичних відходів, нафтопродуктів, вибухівки, транспортних та інженерних комунікацій тощо.

НАВАНТАЖЕННЯ АНТРОПОГЕННЕ - прямий і опосередкований вплив людини та її господарської діяльності на природу загалом або на її окремі екологічні компоненти чи елементи. Навантаження антропогенного зазначають насамперед ландшафти, природні ресурси, певні види рослин і тварин.

НАВАНТАЖЕННЯ ТЕХНОГЕННЕ - рівень впливу техногенних чинників на навколишнє середовище. Основними чинниками антропогенного впливу на геологічне середовище є скидання стічних вод, викиди твердих і газоподібних речовин в атмосферу, складування твердих відходів, хімізація аграрного виробництва, розроблення родовищ корисних копалин.

Триває погіршення гідродинамічного та гідрохімічного стану підземної гідросфери, якісного та структурного стану гідросфери й літосфери. Значної шкоди навколишньому середовищу завдають тверді відходи, зокрема металургійні шлаки, відходи збагачення корисних копалин, звалища побутового сміття, відстійники, поля фільтрації та зрошення. Забрудненню геологічного середовища сприяють також склади нафтопродуктів, сховища пестицидів, мінеральних добрив, атомно-енергетичних об'єктів.

НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ - складовий елемент відтворення матеріальних цінностей, який водночас виконує функції життєвого простору і природних ресурсів. У цьому середовищі існує і людина, яка, задовольняючи свої потреби, істотно впливає на стан життєвого простору.

НАГЛЯД САНІТАРНИЙ ДЕРЖАВНИЙ - контроль за дотриманням і виконанням установлених державою санітарно-гігієнічних норм і протиепідемічних норм і правил. Здійснюється зазвичай санітарно-епідеміологічною службою, яка вживає заходів, спрямованих на запобігання та ліквідацію інфекційних хвороб, дотримання нормативів якості харчових

продуктів та допустимих рівнів забруднення середовища забрудниками різного походження. Особливо ретельним нагляд санітарний державний має бути в разі загрози епідемій, під час стихійного лиха тощо.

НАДЗВИЧАЙНА СИТУАЦІЯ - подія, за якої відбувається порушення нормальних умов життя і діяльності людини, та яка може призвести або призводить до її загибелі та/або до значних матеріальних втрат.

НАДЗВИЧАЙНИЙ СТАН - це передбачений Конституцією України особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування, підприємств, установ і організацій, який тимчасово допускає встановлені Законом «Про надзвичайний стан» обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб та покладає на них додаткові обов'язки.

НАПРУЖЕНІСТЬ ПРАЦІ – характеристика трудової діяльності людини, яка відтворює переважаюче навантаження на центральну нервову систему і визначає динаміку та інтенсивність психофізіологічних процесів, що лежать в основі виконання людиною роботи.

НАРКОМАНІЯ – це хвороба, викликана систематичним вживанням наркотиків.

НАРКОТИК – речовина рослинного чи синтетичного походження, яка при введенні в організм може змінити одну чи декілька функцій та внаслідок багаторазового вживання призвести до психічної чи фізичної залежності.

НАСЕЛЕННЯ - люди, які проживають на певній території (область, місто, країна).

НАСТРІЙ – найстійкіший емоційний стан. Настрій відображає загальне ставлення щодо сприйняття або несприйняття людиною світу. Настрій може бути похідним від темпераменту.

НАТОВП – це є народ, що вийшов на вулицю. Якщо, звичайно, дотримуватися не довільних, а науково обґрунтованих уявлень про натовп як особливу спільність людей.

НЕБЕЗПЕКА - явища, процес, об'єкт, суб'єкт, властивість або їх сукупність, які здатні за певних умов спричинити небажані наслідки. Небезпека - це наслідок дії окремих чинників на людину.

НЕБЕЗПЕКИ ПОЛІТИЧНІ - конфлікти на міжнаціональному та міжнародному рівнях, духовне гноблення, політичний тероризм, ідеологічні, міжпартійні, збройні конфлікти, війни.

НЕБЕЗПЕКИ ПРИРОДНІ - природні та стихійні лиха, що становлять загрозу для життя чи здоров'я людини (землетруси, вулкани, шторми, цунамі, повені, снігові лавини, селі та ін.)

НЕБЕЗПЕЧНА СИТУАЦІЯ - подія, що створює реальну можливість прояву небезпеки або становить небезпеку.

НЕБЕЗПЕЧНЕ ПРИРОДНЕ ЯВИЩЕ - подія природного походження або результат діяльності природних процесів, які за своєю інтенсивністю, масштабом поширення і тривалістю можуть вражати людей, об'єкти економіки та навколишнє середовище.

НЕБЕЗПЕЧНИЙ ЧИННИК - такі чинники життєвого середовища, які призводять до травм, опіків, обморожень, інших пошкоджень організму або окремих його органів і навіть до раптової смерті.

-О-

ОБВАЛИ – це відривання і катастрофічне падіння великих мас гірських порід, їх дроблення і скочування з круч, урвищ та схилів.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТТЄЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ НС – комплекс заходів, спрямованих на створення і підтримання нормальних умов життя, здоров'я і працездатності людей.

ОСЕРЕДОК КОМБІНОВАНОГО УРАЖЕННЯ - це територія, в межах якої в результаті одночасного або послідовного впливу двох або більше видів зброї масового ураження, а також інших засобів нападу противника виникли масові комбіновані ураження людей, сільськогосподарських тварин, рослин, лісових насаджень, руйнування і пошкодження будівель і

споруд. Комбіновані ураження можуть виникати від дії кількох вражаючих факторів одного виду зброї масового ураження або поєднання різних видів зброї. Таке одночасне або послідовне ураження людей і тварин може призвести до значного збільшення втрат і значно ускладнити надання медичної й ветеринарної допомоги, ведення рятувальних робіт, залучення великої кількості сил і засобів для проведення відновлювальних робіт.

ОСИП – це нагромадження щебню чи ґрунту, біля підніжжя схилів.

ОСОБИСТІТЬ – міра цілісності людини, що включає в себе усю множину взаємопов'язаних характеристик і елементів.

ОСМОРЕЦЕПТОРИ – специфічні нервові клітини, за допомогою яких сприймаються дуже тонкі зміни водно-сольового балансу, що для організму має життєво важливе значення.

ОРГАНИ ЧУТТЯ – єдині канали, по яких зовнішній світ проникає у свідомість людини.

ОТРУЄННЯ – це група захворювань, викликаних впливом на організм отрут різного походження.

ОТРУЙНІ РЕЧОВИНИ – речовини, які призводять до ураження всіх живих організмів, особливо людей та тварин.

-II-

ПАМОРОКИ – перехідний стан до непритомності через раптову недостатність кровонаповнення мозку.

ПАМ'ЯТЬ – здатність людини фіксувати, зберігати і відтворювати інформацію, досвід (знання, вміння, звички).

ПЕРЕЛОМ – це порушення цілісності кістки. Бувають відкриті – коли зламана кістка виходить назовні та закриті переломи – коли не відбувається пошкодження шкіри.

ПЕРША ДОЛІКАРСЬКА ДОПОМОГА - це комплекс простих термінових дій, спрямованих на збереження здоров'я і життя потерпілого.

ПАСИВНИЙ ВІДПОЧИНОК – перегляд кінофільмів, слухання музики, сидючи, лежачи, читання книг тощо. Особливим, але обов'язковим, видом такого відпочинку є сон.

ПОБУТОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ - середовище проживання людини, що містить сукупність житлових будівель, споруд спортивного та культурного призначення, а також комунально-побутових організацій і установ.

ПОВІДОМЛЕННЯ – вид інформації, яка має чотири ознаки: об'єкт, процес, час і місце.

ПОВІНЬ - це значне затоплення місцевості внаслідок підйому рівня води в річці, озері, водосховищі, спричинене зливами, весняним таненням снігу, вітровим нагоном води, руйнуванням дамб, гребель тощо.

ПОТЕНЦІЙНО-НЕБЕЗПЕЧНИЙ ОБ'ЄКТ - об'єкт, на якому використовуються, виготовляються, переробляються, зберігаються або транспортуються небезпечні радіоактивні, пожежо-, вибухо-, хімічно небезпечні речовини та біологічні препарати, а також гідротехнічні і транспортні споруди, транспортні засоби та інші об'єкти, що створюють реальну загрозу виникнення надзвичайної ситуації.

ПОТІК ЕНЕРГІЇ В БІОСФЕРІ - надходження енергії Сонця та космічних променів до поверхні Землі ($52 \cdot 10^{15}$ Вт), засвоєння цієї енергії в процесі фотосинтезу рослинами ($104 \cdot 10^{12}$ Вт - 0,2 % надходження), передавання від одного трофічного рівня до іншого (від 1-3 до 10-20 %), перерозподіл між терабіосферою, гідро-біосферою та літобіосферою і, нарешті, розсіювання енергії у світовому просторі.

ПОТРЕБИ ЛЮДИНИ - 1) Потреба або нестача будь-чого, необхідного для підтримання життєдіяльності організму, людської особи, соціальних груп та суспільства загалом; внутрішній збудник активності. 2) Стан індивіда; спричинюється потребами в об'єктах, необхідних для його існування й розвитку та виступає джерелом його активності. 3) Умови забезпечення життєдіяльності людини, без яких вона відчуває дискомфорт, що погіршує стан її здоров'я (реєструється за величиною захворюваності в стандартній вибірці).

Розрізняють 6 основних груп: анатоμο-фізіологічні (біологічні), етолого-поведінкові (психологічні), етнічні, трудові, економічні, соціальні. У кожній групі є 2 підгрупи -матеріально-енергетичні та інформаційні. Об'єднання частини інформаційних підгруп утворює групу естетичних потреб. За узагальненого розуміння екології збігаються з її екологічними потребами. Незадоволення - одна з найважливіших причин стресу.

ПОТРЕБИ ЛЮДИНИ БІОЛОГІЧНІ (анатоμο-фізіологічні) - група потреб людини, що зумовлюють її виживання та збереження фізичного здоров'я. Включає велику кількість умов, починаючи від сприятливого для життя людини навколишнього середовища та закінчуючи суто фізіологічними потребами (харчування, розмноження тощо).

ПОТРЕБИ ЛЮДИНИ ДУХОВНІ - частина потреб людини, що виникають у процесі соціалізації особистості.

ПОЖЕЖА - неконтрольований процес горіння, який викликає загибель людей, знищення матеріальних цінностей.

ПОЖЕЖНА БЕЗПЕКА - стан об'єкта, при якому з регламентованою ймовірністю виключається можливість виникнення та розвиток пожежі і впливу на людей небезпечних факторів, а також забезпечується захист матеріальних цінностей.

ПОРІГ ЧУТЛИВОСТІ – мінімальна інтенсивність звуку, яку людина відчуває.

ПОСУХА – тривала та значна нестача опадів, частіше при підвищеній температурі та низькій вологості повітря, що викликає зниження запасів вологи у ґрунті, і як наслідок – погіршення росту, а іноді і загибель рослин.

ПРАЦЯ - цілеспрямована діяльність людини, в процесі якої вона впливає на природу і використовує її з метою виробництва матеріальних благ, необхідних для задоволення своїх потреб.

ПРИРОДНІ ДЖЕРЕЛА НЕБЕЗПЕКИ – природні об'єкти, явища природи та стихійні лиха, які становлять загрозу для життя чи здоров'я людини (землетруси, зсуви, селі, вулкани, повені, снігові лавини, шторми, урагани,

зливи, град, тумани, ожеледі, блискавки, астероїди, сонячне та космічне випромінювання, небезпечні рослини, тварини, риби, комахи, грибки, бактерії, віруси, заразні хвороби тварин та рослин).

ПРОМЕНЕВА ЗБРОЯ - це зброя, вражаюча дія якої базується на використанні гостроспрямованих променів електромагнітної енергії або концентрованого пучка елементарних частинок, розігнаних до великих швидкостей. Основними видами променевої зброї є лазерна і пучкова.

ПРИНЦИП КАТАСТРОФІЧНОГО ПОШТОВХУ - глобальна природна або природно-антропогенна катастрофа (зближення Землі з іншим великим космічним тілом, зіткнення з астероїдом, різка зміна клімату, збіднення біотипів тощо) завжди призводить до істотних еволюційних перебудов, які відносно прогресивні для природи (адаптують її системи до нових умов середовища), але не обов'язково корисні для виду або іншої систематичної категорії, зокрема для господарства та життя людини. Прикладом космічної катастрофи, що призвела до вимирання близько 65 млн. років тому значної кількості видів та вибуху нового видоутворення, є зближення Землі з великим космічним тілом (ознаки цього - високий уміст осмію, іридію та деяких інших елементів у відповідних шарах літосфери).

ПРИПИНЕННЯ ЗАГРОЗ / НЕБЕЗПЕК - діяльність системи без пеки, що полягає у недопущенні доведення до кінця, реалізації загрози чи небезпеки, що вже актуалізувалися.

ПРИРОДА - 1) У широкому розумінні слова - весь матеріально-енергетичний та Інформаційний простір Всесвіту. Традиційно протиставляється людству як одухотвореній (ідеалістичній) або такій, що «пізнає сама себе» (матеріалістичній) матерії (фактично людство також частина природи). 2) Сукупність природних умов існування суспільства, на які прямо чи опосередковано впливає людина, здійснюючи господарську діяльність. Звичайно, саме це поняття мають на увазі, коли розглядають систему «суспільство—природа». Слід звернути увагу на співвідношення цього поняття з природним середовищем, що оточує людину. 3) Сукупний

об'єкт природознавства як науки. 4) Все, що безпосередньо не стосується людини та її діяльності.

ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ - компонент життєвого середовища, утворений об'єктами природного походження і створеними ними екологічними системами.

ПРИРОДНІ ДЖЕРЕЛА НЕБЕЗПЕКИ - це природні об'єкти, явища природи та стихійні лиха, які становлять загрозу для життя чи здоров'я людини (землетруси, зсуви, селі, вулкани, повені, снігові лавини, шторми, урагани, зливи, град, тумани, ожеледі, блискавки, астероїди, сонячне та космічне випромінювання, небезпечні рослини, тварини, риби, комахи, гриби, бактерії, віруси, інфекційні хвороби тварин і рослин);

- природно-техногенні небезпеки-смог, кислотні доті, пилові бурі, зменшення родючості ґрунтів, виникнення пустель та інші явища, породжені людською діяльністю;
- природно-соціальні небезпеки - химерні етноси, наркоманія, епідемії інфекційних захворювань, венеричні захворювання, СНІД та ін.

ПРИРОДОЗНАВСТВО - сукупність знань про живу та неживу природу.

ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ - система заходів, спрямованих на освоєння, використання, відновлення, перетворення та охорону природного середовища і природних ресурсів. Природокористування- частина загальної проблеми взаємодії природи і суспільства. Розрізняють галузеві види природокористування- землекористування, водокористування, лісокористування, використання мінеральних ресурсів, а також комплексно-територіальне (регіональне), що розглядає глобальні, міждержавні, державні, національні та локальні проблеми.

ПРИРОДОКОРИСТУВАЧ - будь-яка юридична чи фізична особа, оскільки кожне підприємство і кожна людина користуються природними ресурсами та умовами життя і поза природою існувати не можуть.

ПРОФЕСІЙНІ ДЖЕРЕЛА НЕБЕЗПЕКИ - захворюваність, професійний травматизм тощо. Йдеться не про захворювання однієї особи, конкретний вид хвороби, травму чи нещасний випадок, а явище в певній галузі, регіоні, країні,

яке призводить до зменшення продуктивного потенціалу суспільства, соціальної напруженості, підвищення загальної захворюваності населення, а інколи і до соціальних конфліктів.

ПСИХІКА - здатність мозку відображати об'єктивну дійсність у формі відчуттів, уявлень, думок та інших суб'єктивних образів об'єктивного світу. Виявляється у трьох видах психічних явищ: психічні процеси, психічні стани, психічні властивості.

ПСИХОЛОГІЯ БЕЗПЕКИ – галузь психологічної науки, яка вивчає психологічні причини нещасних випадків, що виникають у процесі праці та інших видів діяльності, та психологічні фактори підвищення їх безпеки.

ПСИХІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ - сталі душевні якості, що утворюються у процесі життєдіяльності людини і характеризують її здатність відповідати на певні дії адекватними психічними діями та зумовлюють її відмінність від інших і виявляються у взаємодіях з іншими суб'єктами або предметами навколишнього середовища (темперамент, досвід, характер, здібності, інтелект тощо).

ПСИХІЧНІ ПРОЦЕСИ - короткочасні процеси психічної діяльності, що полягають в отриманні, переробці інформації та обміну нею (наприклад, відчуття, сприйняття, пам'ять і мислення, емоції, воля тощо).

ПСИХОТЕРАПІЯ - це терапевтичне використання гіпнозу, коли він є лікувальним, не піддаючи хворого ніякому ризику. Психотерапію можна використовувати при невротичних розладах, які сталися внаслідок надзвичайних ситуацій, для послаблення страху і тривоги.

ПСИХОПРОФІЛАКТИКА - аутогенне психом'язове тренування, яке має на меті навчити людину свідомо корегувати деякі процеси в організмі, які дають змогу захистити психіку людини від шкідливих дій і «настроїти» її на переборення труднощів та стресових станів. Його можна застосовувати для відновлення сил перед робочим днем, у перервах, а також після робочого дня.

Для зняття почуття тривоги, страху є певні тести, формули. Для більш швидкого відновлення сил після втоми рекомендується використовувати самонавіюваний

сон, тобто навчитися вводити себе на певний час у сон і самотійно виходити з нього бадьорим. Тривалість навіюваного сну 20-40 хв.

ПСИХОГГІЄНА - включає мистецтво взаємовідносин між людьми, Духовну гармонію людини і природи, комфортні умови побуту, різні види відпочинку.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ НЕБЕЗПЕКИ – небезпечні фактори, зумовлені особливостями фізіології та психології людини.

-Р-

РАД - позасистемна одиниця поглинутої дози іонізуючого випромінювання. Один рад дорівнює дозі, за якої 1 кг опроміненої речовини поглинає 0,01 Дж енергії (1 рад = 0,01 Дж/кг), і становить соту частку Грея (Гр) - одиниці дози іонізуючого випромінювання в Міжнародній системі одиниць (81).

РАДІАЦІЯ (випромінювання) - потік електромагнітної та корпускулярної енергії під час ядерних перетворень (радіоактивність), випромінювання Сонця (радіація сонця), а також космічного випромінювання.

РАДІАЦІЙНИЙ І ХІМІЧНИЙ ЗАХИСТ - включає заходи щодо виявлення та оцінки радіаційної і хімічної обстановки, організацію дозиметричного і хімічного контролю, розробку типових режимів радіаційного захисту, забезпечення населення засобами індивідуального захисту, організацію і проведення спецобробки.

РАДІОЧАСТОТНА ЗБРОЯ - включає засоби ураження, дія яких базується на використанні електромагнітних випромінювань надвисокої або надзвичайно низької частот. Радіочастотна зброя діє на живі організми, викликає порушення роботи центральної нервової системи, мозку, серця, кровоносної системи. Вона також діє на психіку людини, порушує сприйняття і використання інформації про навколишню дійсність, викликає слухові галюцинації.

РАДІОЛОГІЧНА ЗБРОЯ її дія базується на використанні бойових радіоактивних речовин, які виготовляють у вигляді розчинів або порошків. Іонізуюче випромінювання, діючи на тканини організму людини,

призводять до їх руйнування, викликають у людини променеву хворобу або ураження окремих органів.

РЕМІСІЯ - тимчасове ослаблення або зникнення проявів хвороби.

РЕЦИДИВ – повернення клінічних проявів хвороби після ремісії.

РИЗИК - 1) частота проявлення небезпеки, ймовірність небезпеки; 2) усвідомлена можливість небезпеки; 3) існування або можливість виникнення ситуації, за якої формуються передумови протидії реалізації цінностей, інтересів та цілей гарантування безпеки.

РИЗИК ЕКОЛОГІЧНИЙ - імовірність навмисних чи випадкових, поступових і катастрофічних антропогенних змін існуючих природних об'єктів, чинників або екологічних ресурсів з небажаними екологічними наслідками.

РІВЕНЬ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ — масштаб (величина) надзвичайної ситуації, що визначається її територіальним поширенням, обсягами заподіяних або очікуваних економічних збитків, кількістю людей, які загинули або отримали травми.

РІВЕНЬ РАДІОАКТИВНОСТІ - сумарна інтенсивність саморозпаду радіоактивних елементів у середовищі, виражена в прийнятих одиницях. Залежить від природного фону радіоактивності і кількості штучних радіонуклідів та радіоактивних забрудників середовища.

РІВЕНЬ СИСТЕМИ «ЛЮДИНА -ЖИТТЄВЕ СЕРЕДОВИЩЕ» - сходинка в ієрархії систем «Л - ЖС», місце якої в цій ієрархії визначається соціальною спільнотою, що є елементом цієї системи. Нижчий рівень системи «Л-ЖС» - система з однією особою.

РЕЦЕПТОРИ – це спеціальні клітини, що перетворюють різні види енергії на нервовий імпульс.

РЕСПІРАТОР – пристрій, призначений для захисту від небезпечних та шкідливих домішок, які діють інгаляційно.

РОБОТОДАВЕЦЬ – власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, незалежно від форм власності, виду діяльності та господарювання, фізична особа, яка використовує найману працю.

РОБОЧА ЗОНА – визначений простір, в якому розташовано робочі місця постійного або непостійного перебування працівників.

РОБОЧЕ МІСЦЕ – місце постійного або тимчасового перебування працівника в процесі трудової діяльності.

РОЗУМОВА ДІЯЛЬНІСТЬ – пов'язана з психічними процесами, під час яких людина планує свої дії, оперуючи образами та мовними символами.

РОЗБІЙ - злочин, що виражається в нападі з метою розкрадання чужого майна, вчиненого із застосуванням насильства, небезпечним для життя і здоров'я, або з погрозою застосування насильства.

РУХОВИЙ АНАЛІЗАТОР – сукупність нервово-рецепторних утворень, які сприймають стан опорно-рухового апарату і забезпечують формування відповідних відчуттів, що супроводжуються руховими і вегетативними рефlekсами.

-С-

СЕЛІ - це поводки з великою концентрацією ґрунту, мінеральних частин, каміння, уламків гірських порід (від 10-15 до 75% об'єму потоку), що раптово виникають в руслах гірських річок. «Сель» (сайль) - слово арабське і в перекладі означає бурхливий потік, тобто за зовнішнім виглядом селевий потік - це шалено вируюча хвиля висотою з п'ятиповерховий будинок, яка мчить ущелиною з великою швидкістю. Селі трапляються в багатьох країнах - в деяких областях Індії та Китаю, Туреччини та Ірану, в гірських районах Північної та Південної Америки. Від селевих потоків страждає населення Кавказу, Середньої Азії та Казахстану. В Україні селеві потоки трапляються в Карпатах та Криму.

СЕНСИБІЛІЗАТОРИ – це речовини, що діють як алергени. Це, наприклад, розчинники, формалін, лаки на основі нітро- та нітросо сполук тощо.

СЕРЕДОВИЩЕ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ – це сукупність природних та антропогенних факторів, з якими людина взаємодіє протягом життя.

СЕРЕДОВИЩЕ АНТРОПОГЕННЕ- природне середовище, певним чином змінене людиною.

СЕРЕДОВИЩЕ АРТЕПРИРОДНЕ - штучно створене оточення людей, яке складається із суто технічних (споруди, будинки, асфальт доріг, штучне освітлення) та природних (повітря, природне освітлення тощо) елементів.

СЕРЕДОВИЩЕ БІОЛОГІЧНЕ- живі організми, в системі яких знаходиться той чи інший організм або об'єкт.

СЕРЕДОВИЩЕ БІОТИЧНЕ - сили та явища природи, зобов'язані своїм походженням життєдіяльності існуючих організмів (для ендопаразитів та багатьох мікроорганізмів таким середовищем є внутрішнє середовище організму хазяїна).

СЕРЕДОВИЩЕ РОЗВИТКУ - усі модифікації природного середовища, створені людиною (господарські угіддя, зелені насадження, рекультивовані землі тощо), споруди, транспортні й промислові об'єкти, світ речей, що оточує людину і впливає на неї. Характеризується відсутністю властивостей самовідновлення й саморегуляції, поступово порушується без постійного регулювального впливу з боку людини.

СИЛЬНА СПЕКА - це утримання високої температури тривалий час, що супроводжується температурою вище 30⁰.

СИСТЕМА- сукупність взаємопов'язаних компонентів, які взаємодіють між собою таким чином, що досягається певний результат.

СИСТЕМА ОПОВІЩЕННЯ - це комплекс організаційно-технічних заходів, апаратури та технічних засобів оповіщення, каналів зв'язку, призначених для своєчасного доведення сигналів та інформації про виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій і населення.

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ – сукупність методологічних засобів, які використовуються для підготовки та обґрунтування рішень стосовно складних питань.

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ У БЕЗПЕЦІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ – це методологічні засоби, що використовуються для визначення небезпек, які виникають у системі «людина – життєве середовище» чи на рівні її компонентних складових, та їх вплив на самопочуття, здоров'я і життя людини.

СИЛЬНОДІЮЧІ ОТРУЙНІ РЕЧОВИНИ - хімічні сполуки, які в певних кількостях, що перевищують ГДК, негативно впливають на людей, сільськогосподарських тварин, рослини та викликають у них ураження різного ступеня.

СНІД (синдром набутого імунодефіциту) - вірусна хвороба, яка уражує імунну систему, зокрема пригнічує клітинний імунітет.

СОНЦЕ — центральне тіло Сонячної системи, найближча до Землі зірка (149,6 мли км), плазмове, розжарене небесне світило кулястої форми. Обертається навколо власної осі з періодом близько 27,28 земних діб. Поверхнева температура близько 6 000 °С, маса С. переважає масу Землі в 332 400 разів. Електромагнітне випромінювання С. поширюється в просторі з граничною в природі швидкістю (у вакуумі - близько 300 тис. км/с), з довжинами хвиль від 400 до 700 нм. Оптичний діапазон довжини хвиль містить також інфрачервоне (700-1000 нм) та ультрафіолетове - (400-100 нм) випромінювання.

СОЦІАЛЬНЕ СРЕДОВИЩЕ - створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини і духовно-культурні цінності, які впливають на людей, формують їхній світогляд, зокрема, обумовлюють поведінку у взаємовідносинах з навколишнім середовищем.

СОЦІАЛЬНІ НЕБЕЗПЕКИ - небезпеки, спричинені низьким духовним та культурним рівнем населення: бродяжництво, проституція, алкоголізм, злочинність тощо. Джерелами цих небезпек є незадовільний матеріальний рівень, неналежні умови проживання, страйки, повстання, революції, конфліктні ситуації на міжнаціональному, етнічному, расовому чи релігійному ґрунті.

СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ – це норми і правила суспільного життя і поведінки людей.

СОЦІАЛЬНІ ХВОРОБИ - це захворювання людини, виникнення і розповсюдження яких пов'язане переважно з несприятливими соціально-економічними умовами (венеричні захворювання, туберкульоз та ін.).

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ — створений людством духовний світ, що охоплює національні, соціальні, економічні, політичні та інші суспільні відносини і вироблені людством протягом всієї історії духовно-культурні цінності, які впливають на людей, формують їхній світогляд, зокрема зумовлюють поведінку у сфері взаємовідносин з навколишнім середовищем.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ НЕБЕЗПЕКИ виникають у разі соціально-політичних конфліктів. Джерелами конфлікту є: 1) соціальна нерівність, яка існує в суспільстві; 2) система розподілу таких цінностей, як влада, соціальний престиж, матеріальні блага, освіта.

СОЦІАЛЬНО-ТЕХНОГЕННІ НЕБЕЗПЕКИ - професійна захворюваність, професійний травматизм, психічні відхилення та захворювання, спричинені виробничою діяльністю, масові психічні відхилення та захворювання, спричинені впливом на свідомість і підсвідомість за допомогою засобів масової інформації та спеціальних технічних засобів, токсикоманія.

СОЦІУМ - це специфічна система, свого роду організм, що розвивається за своїми особливими законами, які характеризуються надзвичайною складністю. У соціумі взаємодіє величезна кількість людей. Результатом їх зв'язків стають особливі умови життєдіяльності та особливе оточення, які створюються в окремих соціальних групах. Ці умови можуть впливати на інших людей, які не входять до цих груп. Все це утворює соціальне, або соціально-політичне, середовище.

СТИХІЙНІ ЛИХА – це природні явища, які мають надзвичайний характер та призводять до порушення нормальної діяльності населення, загибелі людей, руйнування і нищення матеріальних цінностей.

СТРАХОВИЙ ВИПАДОК – нещасний випадок на виробництві або професійного захворювання, що спричинили застрахованому професійно зумовлену фізичну чи психічну травму, з настанням яких виникає право застрахованої особи на отримання матеріального забезпечення або соціальних послуг.

СТРАХОВИЙ РИЗИК – обставини, внаслідок яких може статися страховий випадок.

СТРЕС - це сукупність загальних неспецифічних біохімічних, фізіологічних і психологічних реакцій організму внаслідок дії надзвичайних подразників різної природи і характеру, які викликають порушення функцій органів.

СТІЙКІСТЬ ХІМІЧНОЇ РЕЧОВИНИ НА МІСЦЕВОСТІ - це тривалість її вражаючої дії на людей, сільськогосподарські тварини, рослини і лісові насадження, які знаходяться на зараженій території.

СУОП – система управління охороною праці, сукупність органів управління підприємством, які на підставі комплексу нормативної документації проводять цілеспрямовану планомірну діяльність з охорони праці.

СУХОВІЇ - це вітри з високою температурою і низькою відносною вологістю повітря.

-Т-

ТАКСОНОМІЯ НЕБЕЗПЕК - це класифікація та систематизація небезпек, які здатні завдати шкоди людині.

ТЕМПЕРАМЕНТ – це риса, яка визначає нашу індивідуальність.

ТЕРОРИЗМ – це форма політичного екстремізму, застосування найжорстокіших методів насилля, включаючи фізичне знищення людей, для досягнення певних цілей.

ТЕРОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ - діяльність, спрямована на вчинення терористичних злочинів, включає такі дії:

- організацію, планування, підготовку та реалізацію терористичного акту;

- поширення ідеології тероризму;
- підбурювання до терористичного акту, а також заклики до насильства для досягнення цілей тероризму;
- організацію незаконного збройного формування, злочинного угруповання (злочинної організації), організованої злочинної групи для вчинення акту тероризму, участь у такому акті;
- вербування, озброєння, навчання та використання терористів для вчинення терористичних злочинів;
- створення умов для вчинення актів тероризму з використанням діяльності політичних та релігійних організацій і рухів;
- надання матеріальної допомоги терористській організації чи терористській групі або інше сприяння їм.

ТЕРОРИСТИЧНИЙ АКТ - застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створюють небезпеку для життя та здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокування воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення тощо.

ТЕРОРИСТСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ - стале, ієрархічне об'єднання трьох і більшого числа осіб, члени якого або структурні частини за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього скоєння терористичних злочинів.

ТЕХНОСФЕРА - регіон біосфери в минулому, перетворений людиною за допомогою прямого або непрямого впливу технічних засобів з метою найкращої відповідності своїм матеріальним і соціально-економічним потребам.

ТЕХНЕТІКА - науковий напрям, який досліджує ізоморфізм між біологічними і технічними системами, зокрема з погляду еволюційних аспектів; означає інтегральне дослідження комплексу основних складових техносфери: техніки, технології, матеріалів і готових виробів.

ТЕХНОГЕНЕЗ - процес зміни природних комплексів під впливом виробничої діяльності людини. Полягає в перетворенні біосфери, що зумовлюється сукупністю геохімічних процесів, пов'язаних із технічною і технологічною діяльністю людини, вилученням із навколишнього середовища, концентрацією та перегрупуванням низки хімічних елементів, мінеральних і органічних сполук.

ТЕХНОГЕННЕ СЕРЕДОВИЩЕ (матеріально-культурне середовище, техносфера) - компонент життєвого середовища, утворений людиною, - сукупність досягнень суспільства в результаті матеріального і духовного розвитку.

ТЕХНОГЕННІ ДЖЕРЕЛА НЕБЕЗПЕКИ - це передусім небезпеки, пов'язані з використанням транспортних засобів, з експлуатацією підйимально-транспортного обладнання, використанням горючих, легкозаймистих і вибухонебезпечних речовин та матеріалів, з використанням процесів, що відбуваються за підвищених температур і підвищеного тиску, з використанням електричної енергії, хімічних речовин, різних видів випромінювання (іонізуючого, електромагнітного, акустичного). До техногенних небезпек слід також зарахувати створені у військових лабораторіях бактерії та організми, створені методами генної інженерії.

ТЕХНОГЕННІ НЕБЕЗПЕКИ - небезпеки, пов'язані з використанням транспортних засобів, з експлуатацією підйимально-транспортного обладнання, використання хімічних речовин, різних видів випромінювання (іонізуючого, електромагнітного, акустичного).

ТЕХНОЛОГІЯ БЕЗВІДХОДНА - технологія, що забезпечує мінімальний обсяг твердих, рідких, газоподібних або теплових відходів та викидів.

ТОКСИЧНІ РЕЧОВИНИ – речовини, які викликають отруєння усього організму людини або впливають на окремі системи людського організму.

УДАР – ушкодження м'яких тканин, що часто супроводжується крововиливами під шкіру.

УДАРНА ХВИЛЯ - це область сильного стиснення повітря, що поширюється з надзвуковою швидкістю (350 м/с) в радіальному напрямку від центра вибуху.

УЛЬТРАФІОЛЕТОВЕ ВИПРОМІНЮВАННЯ (УФ) - спектр електромагнітних коливань з довжиною хвилі 200 — 400 нм. Особливістю ультрафіолетового випромінювання є висока сорбційність - їх поглинає більшість тіл. Ультрафіолетове випромінювання, яке становить близько 5% щільності потоку сонячного випромінювання, є життєво необхідним фактором, який сприятливо впливає на організм, знижує чутливість організму до деяких негативних впливів; оптимальні дози ультрафіолетового випромінювання активізують дію серця, обмін речовин, підвищують активність ферментів, поліпшують кровотворення.

УМОВИ ІСНУВАННЯ - сума чинників середовища, потрібних виду чи угрупованню для нормального розвитку.

УМОВИ ПРАЦІ – сукупність факторів виробничого середовища і трудового процесу, які впливають на здоров'я і працездатність людини в процесі її професійної діяльності.

УМОВИ ПРИРОДНО-АНТРОПОГЕНІШ - сукупність природних умов та прямих і опосередкованих впливів діяльності людини на природу.

УМОВИ СЕРЕДОВИЩА - сукупність усіх чинників навколишнього середовища, що впливають на окремі особини, популяції чи угруповання.

УМОВИ СЕРЕДОВИЩА АБІОТИЧНІ - нежива природа, що оточує організм чи інший об'єкт і так чи інакше впливає на нього.

УМОВИ СЕРЕДОВИЩА БІОТИЧНІ - жива природа, що оточує організм чи інший об'єкт і так чи інакше впливає на нього.

УМОВНІ РЕФЛЕКСИ – поведінка, яку набувають у результаті навчання або у разі дій, які часто повторюються, особливо якщо

послідовність їх виконання довго залишається незмінною. Це дозволяє виконувати ці дії в напіваавтоматичному режимі. Такі дії називають динамічним стереотипом.

УПЕРЕДЖЕННЯ – постійний чи тимчасовий стан особистості, коли вона не здатна адекватно сприймати іншу людину або подію.

УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ - усвідомлений, цілеспрямований організуючий вплив суб'єкта управління на об'єкт з метою досягнення цілей безпеки.

УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА - забезпечення виконання норм і вимог, що обмежують шкідливу дію процесів виробництва і готової продукції на навколишнє середовище. Раціональне використання природних ресурсів, їх відновлення і відтворення.

УПРАВЛІННЯ РИЗИКОМ - підхід до зменшення ризику небезпеки, який полягає у порівнянні заходів та засобів, що забезпечують прийнятний рівень небезпеки, з рівнем зменшення шкоди внаслідок їх запровадження і виборі оптимального варіанта.

УРАГАН - тропічні циклони, які виникають в Тихому океані поблизу узбережжя Центральної Америки. Вітер руйнівної сили і великої тривалості, швидкість якого більше 32 м/с (шкала Бофорта).

УРБАНІЗАЦІЯ – процес зростання міст і міського населення та підвищення їх ролі в соціально-економічному та культурному житті суспільства.

-Ф-

ФІЗИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ – діяльність, пов'язана з конкретними предметними діями.

ФІЗИЧНИЙ АСПЕКТ ЗДОРОВ'Я – це здатність оптимального, тобто без істотних відхилень, функціонування усіх систем організму людини.

ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК – це сукупність морфологічних і функціональних показників, які характеризують розвиток організму і дають змогу визначити запаси його фізичних сил, витривалість, працездатність.

ФІТОСАНІТАРНИЙ СТАН - наявність або відсутність регульованих шкідливих організмів в об'єктах регулювання.

-X-

ХАРЧОВІ ДОБАВКИ – це речовини природного й штучного походження, спеціально внесені в харчові продукти для досягнення певних технологічних ефектів (кольору, стійкості до псування, збереження структури й зовнішнього вигляду продуктів харчування).

ХАРАКТЕР – сукупність найбільш стійких психічних рис людини, які виявляються в її вчинках і діях.

ХВОРОБА – це порушення життєдіяльності організму під впливом шкідливих подразників зовнішнього чи внутрішнього середовища, що супроводжується зниженням здатності живого організму пристосовуватись до зовнішнього середовища і мобілізацію захисних сил.

ХІМІЧНО НЕБЕЗПЕЧНИЙ ОБ'ЄКТ (ХНО) - промисловий об'єкт (підприємство) або його структурні підрозділи, на якому знаходяться в обігу (виробляються, переробляються, перевозяться (пересуваються), завантажуються або розвантажуються, виконуються у виробництві, розміщуються або складуються (постійно або тимчасово), знищуються тощо) одне або декілька НХР (до ХНО не належать залізниці).

-Ш-

ШАНТАЖ – це злочин, що полягає в загрозі розкриття, розголошення ганебних відомостей з метою отримати які-небудь вигоди.

ШКАЛА СИЛИ ЗВУКУ - шкала, призначена для оцінювання інтенсивності звуку. Органами слуху людини сприймаються звуки у діапазоні частот від 16 до 20 000 Гц. Цей діапазон називають звуковим діапазоном частот. Звукові хвилі з частотою нижче 20 Гц називають інфразвуком, понад 20 000 Гц-ультразвуком. Для вимірювання сили звуку існує відповідна логарифмічна шкала. Кожний ступінь такої шкали, що відповідає зміні інтенсивності сили звуку в 10 разів, називають белом (Б). На практиці зручніше користуватися величиною, в 10 разів меншою за бел, - децибелом (дБ). Це не абсолютна, а відносна одиниця, що ґрунтується на використанні логарифму відношення певної інтенсивності звуку (0 до порогової інтенсивності (i_0)). За такий поріг приймають інтенсивність, що відповідає звуковому тиску в $0,4 \cdot 10^{-4}$ Па або потужності 10^{-16} Вт. Вважають, що це мінімальна інтенсивність, яка сприймається органами слуху людини. Звичайна розмова людини характеризується звуковим тиском 30-60 дБ, тоді як шум радіоактивного літака досягає 140 дБ і викликає дискомфорт.

ШКАЛА ЯКОСТІ ВОДИ - індекс якості води, що враховує масштаби поширення, тривалість та рівень її забруднення. Якість води природних водойм визначає її придатність як екологічної ніші для життя рослин і тварин. Наявність і дослідження індикаторних організмів у біоценозі водойми дає змогу оцінити стан і придатність її як джерела питної води, води для зрошення тощо.

ШКАЛА ЯКОСТІ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА - індекс якості навколишнього середовища - умовний показник, що ґрунтується на реакції людського організму на зовнішні впливи, але визначається технічними методами.

ШКІДЛИВІ ФАКТОРИ – такі чинники життєвого середовища, які призводять до погіршення самопочуття, зниження працездатності, захворювання і навіть до смерті як наслідку захворювання.

ШКОДА ВІД ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА -

можливі або фактичні збитки народного господарства, пов'язані із забрудненням природного середовища. Крім одномоментної шкоди може виникати перманентна (наприклад, ерозія ґрунтів, їх засолення) або така, що з часом зростає (руйнування пам'яток архітектури кислотними дощами).

ШКОДА ЕКОЛОГІЧНА - економічні або розраховані в грошовому еквіваленті неекономічні збитки суспільства, яких можна було б уникнути за оптимального стану природного середовища, що зазнало техногенних впливів.

ШЛАК - багатотоннажні відходи металургійного виробництва, відвали яких несуть екологічну загрозу навколишньому середовищу. Шлак частково використовують у будівництві тощо.

ШЛАМ - 1) Малорозчинні у воді сполуки або дрібні тверді часточки, що випадають в осад у деяких технологічних процесах (наприклад, збагачення руд). Ці відходи дуже забруднюють навколишнє середовище. 2) Порошкоподібна проміжна речовина виробництва кольорових металів, що містить домішки благородних металів (срібла, платини та ін.).

ШОК – загрозовий для людини стан її організму, який виникає в результаті реакції на біль, травму, опік, порушення серцевої діяльності, втрату крові та характеризується пригніченням функції центральної нервової системи та обміну речовин.

ШТАМ - чиста культура мікроорганізмів одного виду, виділена з певного середовища.

ШТОРМ - тривалий дуже сильний вітер, що спричинює значні руйнування на суші й велике хвилювання на морі.

ШУМ - одна із форм фізичного (хвильового) забруднення навколишнього середовища. Шум – сукупність звуків різноманітної частоти й інтенсивності, що виникають у результаті коливального руху частинок у пружних середовищах (твердих, рідких, газоподібних).

ШУМ ВІД АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ - найпоширеніший вид несприятливого екологічного впливу на організм людини. Рівень шуму

залежить від частки вантажних автомобілів у транспортному потоці, інтенсивності руху, якості дорожнього покриття, поведінки водіїв під час їзди та характеру забудови населених пунктів. Слід пам'ятати, що подразливу дію на вегетативну нервову систему чинить шум в 55-75 дБ. Зниження рівня автотранспортного шуму можна досягти завдяки технічному вдосконаленню автомобілів, обмеженню руху транспорту. Особливо ефективним засобом шумопоглинання є використання дорожнього покриття зі спеціального високопористого асфальту (об'єм порот досягає 25 %, тоді як у звичайних асфальтових покриттях він становить лише 6 %).

ШУМ ІНФОРМАЦІЙНИЙ - зайва, дублююча інформація, яка не несе смислового навантаження. Становить значну частину наукових повідомлень, особливо в період становлення тієї чи іншої наукової дисципліни, зокрема екології.

ШУМОЗАХИСТ - заходи, спрямовані на зниження шуму на виробництві, транспорті, будівництві, шляхах, вулицях тощо.

-Ю-

ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) - спеціалізована установа ООН, що надає великого значення роботі в галузі екологічної освіти, охорони навколишнього середовища. Організувала міжнародну програму «Людина і біосфера», учасником якої є і Україна.

ЮНІСЕФ (Дитячий фонд ООН) - складовою діяльності цієї організації є питання екологічного виховання жінок, дітей, молоді, а також природоохоронна освіта. Під егідою ЮНІСЕФ проводяться наукові дослідження з вивчення впливу навколишнього середовища на здоров'я дітей.

-Я-

ЯВИЩЕ АНТРОПОГЕННЕ- явище, спричинене господарською діяльністю людини або її поведінкою.

ЯВИЩЕ ПРИРОДНО-АНТРОПОГЕННЕ - явище, спричинене сумарною взаємодією природних чинників і людини. Часто саме людина виступає пусковим механізмом природних явищ.

ЯВИЩЕ СТИХІЙНЕ - будь-яке природне явище, здебільшого руйнівне. В таких випадках говорять про стихійне лихо.

ЯДЕРНА ЗБРОЯ – зброя, вражаюча дія якої базується на використанні енергії, що виділяється у вигляді вибуху при ядерних перетвореннях.

«ЯДЕРНА ЗИМА» - термін, що відображає можливий стан планети у разі використання ядерної зброї.

ЯДЕРНА РЕАКЦІЯ - перетворення атомних ядер під час їхньої взаємодії з елементарними частинками або іншими ядрами.

ЯДЕРНИЙ РЕАКТОР - пристрій для здійснення керованої ланцюгової ядерної реакції поділу.

ЯДЕРНІ ВІДХОДИ - речовини і матеріали, що стали радіоактивними внаслідок функціонування ядерного паливного циклу, не підлягають подальшому використанню і потребують довічної герметичної ізоляції.

ЯКІСНИЙ АНАЛІЗ НЕБЕЗПЕК - методики, що дають змогу визначити джерела небезпек, потенційно небезпечні ситуації, ситуації - ініціатори небезпеки, послідовність розвитку подій, розробити заходи для запобігання небезпечним ситуаціям та зменшення шкоди.

ЯКОСТІ ЛЮДИНИ – це ті властивості, які виявляються по-різному залежно від умов, ситуацій.

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ – це сукупність природних і соціальних умов, що забезпечують (або не забезпечують) комплекс здоров'я людини – особистого чи суспільного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Базова

1. Основи охорони праці: Підручник. 2-ге видання / К.Н.Ткачук, М.О.Халімовський, В.В.Зацарний та ін. – К.: Основа, 2006. – 448 с.
2. Запорожець О.І., Протоєрейський О.С., Франчук Г.М., Боровик І. М. Основи охорони праці. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 264 с.
3. Основи охорони праці.: /В.В. Березуцький, Т.С. Бондаренко, Г.Г.Валенко та ін.; за ред. проф. В.В. Березуцького. – Х.: Факт, 2005. – 480 с.
4. Охорона праці: навч. посіб. / З.М. Яремко, С.В. Тимошук, О.І. Третяк, Р.М. Ковтун; за ред. проф. З.М. Яремка. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 374 с.
5. Катренко Л.А., Кіт Ю.В., Пістун І.П. Охорона праці. Курс лекцій. Практикум: Навч. посіб. – Суми: Університетська книга, 2009. – 540 с.
6. Жидецький В.Ц. Основи охорони праці. Підручник — Львів: УАД, 2006. – 336 с.

Допоміжна:

1. Охорона праці (практикум): Навч. посіб. / За заг. ред.. к.т.н., доц.. І. П. Пістуна. – Львів: «Тріада плюс», 2011 – 436 с.
2. Серіков Я. О. Основи охорони праці: Навч. посіб. – Харків, ХНАМГ, 2007. - 227с.
3. Гандзюк М.П., Желібо Є.П., Халімовський М.О. Основи охорони праці. – К.: Каравела, 2004. – 408 с.

Безпека життєдіяльності

Базова:

1. Піскунова Л.Е. Безпека життєдіяльності / Л.Е.Піскунова. – К. : Академія, 2012. – 222 с.
2. Безпека життєдіяльності / За ред. В. Г. Цапка. – К. : Знання, 2008. – 397 с.

3. Безпека життєдіяльності в запитаннях і відповідях / За ред. П. Д. Плахтія. – К-Подільський. : Мошак М.І., 2005 – 255 с.

Допоміжна:

4. Березуцький В.В., Васьковець Л.А., Вершиніна Н.П. та ін. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник / За ред. проф. В.В. Березуцького. – Х.: Факт, 2005. – 348 с.
5. Желібо Є. П., Заверуха Н. М., Зацарний В. В. Безпека життєдіяльності. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти України I-IV рівнів акредитації/ за ред. / Є. П. Желібо, і В.М. Пічі. – Львів: Піча Ю.В., К.: "Каравела", Львів: "Новий Світ., 2002. – 328 с.
6. Касьянов М.А., Ревенко Ю.П., Медяник В.О., Арнаут І.М., Друзь О.М., Тищенко Ю.А. Безпека життєдіяльності: Навчальний посібник. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. – 284 с.
7. Мохняк С.М., Дацько О.С., Козій О.І., Романів А.С., Петрук М.П., Скіра В.В., Васійчук В.О., Безпека життєдіяльності. Навчальний посібник. Львів. Видавництво НУ "Львівська політехніка", 2009.- 264 с.
8. Яким Р.С. Безпека життєдіяльності. Навч. посіб. – Львів: Видавництво "Бескид Біт", 2005. – 304 с.

Навчальне видання

Н. В. Баличева

«ОХОРОНА ПРАЦІ ТА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ»

Словник-довідник

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 27.02.2019 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний Ум. Друк арк.3,1
Тираж 100. Замовлення № 111

Видавничо-поліграфічний центр «Візаві»
20300, м. Умань, вул. Тищика, 18/19
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2521 від 08.06.2006.
тел. (04744) 4-64-88, 4-67-77, (067) 104-64-88
vizavi-print.jimdo.com
e-mail: vizavi008@gmail.com